

משלי - רש"י

א ב ג ד ה ו ז ח ט י יא יב יג יד טו טז
יז יח יט כ כא כב כג כד כה כו כז כח כט ל
לא

משלי פרק-א

[א] משלי. כל דבריו דוגמות ומשלים משל התורה באשה טובה ומשל העובדי גלולים באשה זונה: **[ב] לדעת חכמה ומוסר.** המשלים האלו אמר להודיע לבריות (חכמה ומוסר) שיהיו עמלים בתורה שהיא חכמה ומוסר ובינה: **[ג] צדק ומשפט ומשרים.** צדק, צדקה מממונו: **ומשפט.** לשפוט אמת: **ומשרים.** היא הפשרה דרך חלק ומישור שוה לזה ולזה: **[ד] לתת לפתאים ערמה.** משלים אלו אמר קהלת לקנות בהם הפתאים ערמה: **לנער דעת.** וגם לנער המנוער מכל למוד שלא למד עדיין כלום: **מזימה.** מחשבת עצה: **[ה] ישמע חכם.** המשלים הללו: **ויסף.** על חכמתו: **לקח.** למוד: **חכם.** זה בעל השמועה: **ונבון.** מוסיף על ידיעת חכם שיודע להבין דבר מתוך דבר ומוסיף על שמועתו: **[ו] להבין משל ומליצה.** שיתנו לב להבין במקראות שני הדרכים המשל והמליצה שיבינו את מה המשיל למליצה ואף מן המליצה לא יסורו לבם שגם היא צריכים להבין כשאמר להצילך מאשה זרה ונכריה על הבלי מצרים נאמר הרי המשל ואף המליצה שהוציא משלו בלשון אשה הבן בה והזהר מאשה זרה (ס"א זונה): **דברי חכמים וחידותם.** דורשי רשימות מקרא מלא וחסר רמז דמיון וחידה: **[ז] יראת ה' ראשית דעת.** ע"כ פי' לצורך מה עשה שלמה הספר הזה ועתה מתחיל הספר יראת ה' ראשית דעת, היא תרומת עיקר הדעת והיא תהיה לך הראשונה לדעת לפני חכמתך הקדם ליראה אם יוצרך והיא תתן בלבך לעשות בחכמה ובדעת כי האוילים אשר אינם יראים את ה' הם בוזים את החכמה ואת המוסר: **[ח] שמע בני מוסר אביך.** מה שנתן הקב"ה למשה בכתב ועל פה: **אמך.** אומתך כנסת ישראל כמו (יחזקאל יט) מה אמך לביאה והם דברי סופרים

שחדשו והוסיפו ועשו סייגים לתורה: **[ט]** לויית חן. חבור של חן הם לראשך כלומר התורה והמוסר יהיו לראשך לויית חן וכענקים של עדי זהב יהיו: **לגרותיך**. לצוארך ועל שם שהקנה עשויה טבעות טבעות קורא הצואר בלשון רבים: **[י]** חטאים. חוטאים: **אל תבא**. אל תאבה להם: **[יא]** נארבה לדם. לשפוך דם: **נצפנה**. לי מארב: **נצפנה לנקי חנם**. הכתוב אומר שצפינתם לנקי חנם הוא: **[יב]** נבלעם. לנקיים כשהם חיים: **כשאל**. הבולע כל גוף שלם: **ותמימים**. אינו לשון צדיקים אלא מלשון שלמים נבלעם כשהם שלמים כאדם היורד בתוך הבור כשהוא שלם כלומר בעודם בעשרם נהרגם ונירש נכסיהם: **[יד]** גורלך תפיל בתוכנו. אם תרצה תחלוק או אם תרצה יהיה בשותפות: **כיס אחד יהיה לכולנו**. ביחד: **[טז]** לרע ירוצו. לרעת עצמם הם רצים ואינם יודעים לתת לב לדבר: **[יז]** כי חנם מזורה הרשת. כי העופות הרואות חטים וקטניות מזורים על הרשת חנם הוא בעיניהם שאינם מכירים על מה היא נזרת ויורדין בה ואוכלין: **[יח]** והם לדמם יארובו. והציידים יארובו לדמם של עופות: **[יט]** כן ארחות כל בוצע בצע. גוזל גזילה נאה ונחמדת היא לו וחנם היא לו. וסופו את נפש בעליו יקח. נפש עצמו שנעשה עכשיו בעל הממון שגזל מחבירו: **[כ]** חכמות בחוץ תרונה. הרי חכמותיה של תורה בחוצותיה תזעקנה להזהירכם לסור עליהם ומה הן חוצותיה בתי מדרשות: **ברחובות**. במקום שמרחיבין אותה כך דרש רבי תנחומא: **[כא]** בראש הומיות תקרא. במקום שהיא נשמעת ונכרזת שם היא קוראת ואומרת ענין שלמטה עד מתי פתאים וגו': **בפתחי שערים**. הם מקום ישיבת הזקנים: **[כב]** פתים. המתפתים ע"י מסיתים ומינים: **תאהבו פתי**. הסתה שם דבר לפתיות כמו כלי קרי (שני סא"א) שפי: **[כד]** נטיתי ידי. לרמוז להם לסור אלי כאדם המרמז לחבירו בידו ונוטה ידו אליו לסור אליו: **[כה]** ותפרעו. ותבטלו: **כל עצתי**. שיעצתי לגדל אתכם בעולם: **[כז]** כשואה. כענן העולה פתאום: **כסופה**. טורבילווין בלעז: **יאתה**. יבא: **[כח]** ישחרונני. יבקשוני: **[לא]** מפרי דרכם. הפירות שאוכלים בחייהם בצרות המוצאות אותם והקרן שמורה להם בגיהנם: **[לב]** משובת פתים. את אשר לבס שובב: **ושלות כסילים תאבדם**. לפי שרואים הרשעים שהם מצליחים נדבקים ברעתם ואינם חוזרין: **[לג]** ישכן בטח. בעולם הזה: **ושאנו**. לעולם הבא: **מפחד רעה**. מדינה של גהינם: **ושאנו**. ויהי שליו ושקט, ושאנו לשון עתיד לכן נקוד פתח:

משלי פרק-ב

[א] בני אם תקח אמרי. בני תהיה אם תקח אמרי: **[ב]** להקשיב לחכמה. לעסוק בתורה: **[ה]** אז תבין יראת ה'. מוסב על ענין שלמעלה שאמר כי אם לבינה תקרא: **[ו]** כי ה' יתן חכמה. הא למדת שגדולה היא שהרי נתנה מפי הקב"ה לכך אתה צריך לקנותה: **[ז]** יצפון לישרים תושיה.

גנזה הקב"ה אצלו כ"ו דורות עד שנתנה לדור המדבר : **מגן להולכי תום**. (יצפון מגן להולכי תום) כלומר והיא תהיה לך למגן : **ח** **לנצור ארחות משפט**. שעל ידה ינצרו ארחות משפט והוא דרך חסידיו ישמור שלא יכשלו : **יא** **מזמה תשמור עליך**. התורה תשמור עליך : **יב** **מאיש מדבר תהפכות**. הם האפקורסין שמטעין את ישראל מאמונתן ומהפכין את התורה לרעה : **טו** **ונלוזים במעגלותם**. כל לי נלוז לי עקמימות הוא שבכ"מ הוא סמוך לעקש ועקש הוא לי עקום כמו שנאמר ומעקשים למישור (ישעיה מב) : **ונלוזים במעגלותם**. הם עקומים בדרכיהם המקולקלים : **טז** **מאשה זרה**. מכנסיה של אפיקורסות והיא המינות ולא יתכן לומר שלא דבר אלא על המנאפת ממש כי מה שבחה של תורה שאמר כאן להצילך מאשה זרה ולא מעבירה אחרת אלא זו מינות שהוא פריקת עול של כל המצות : **יח** **כי שחה אל מות ביתה**. מוסב על להצילך וגוי כי תבא אל ביתה ישח ומחליק כמדרון היורד אל מות, והתורה תשמור עליך מנפילה זו הרי דבר גדול הוא לך : **רפאים**. נרפים מדרך הטוב ונעזבים מאין סומך עד שנופלים בגהינם : **יט** **לא ישובון**. יקשה בעיניהם לפרוש ממנה ולחזור בהם : **כ** **למען תלך**. מוסב על המקרא שלמעלה להצילך מדרך רעה למען הולכך בדרך טובים : **כא** **כי ישרים ישכנו ארץ**. לעולם הבא : **יותרו בה**. כשירדו רשעים לגהינם :

משלי פרק-ג

ב **אורך ימים וגו'**. ושלוש יוסיפו לך. תורתו ומצותי : **ה** **בטח אל ה'**. ופזר מעותיך לבקש לך רב ללמוד ממנו ואל בינתך אל תשען : **ז** **אל תהי חכם בעיניך**. להיות מואס בדברי מוכיחך : **ח** **רפאות תהי לשרך**. החכמה, שרך כמו (שיר ו) שררך וזהו טיבורך : **ושקוי לעצמותיך**. הוא המוח כענין שנאמר ומוח עצמותיו ישוקה (איוב כא) : **ט** **מהונך**. מכל מה שחנך אפ"י מקול ערב (אל תקרי מהונך אלא מגרונך) : **ומראשית**. אלו תרומות ומעשרות : **יא** **מוסר ה' בני אל תמאס**. אם יבואו עליך יסורין יהיו חביבין עליך : **ואל תקוץ**. מלשון קצתי בחיי (בראשית כז) : **יב** **וכאב את בן ירצה**. שרוצה בבנו להטיב לו ויפייסהו לאחר שמכהו בשבט כן יערב לך הטובה אחר המכה : **יג** **אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה**. שלומד חכמה עד ששגורה היא להוציא מפיו : **יד** **כי טוב סחרה מסחר כסף**. כל חלופין שאדם מחליף בסחורה זה נוטל זה וזה נוטל זה אבל האומר לחבירו שנה לי פרקך ואני אשנה לך פרקי נמצאו שניהם ביד כל אחד ואחד : **חרוץ**. מין זהב הוא : **טו** **וכל חפציך**. כל חמדותיך : **לא ישוו בה**. לא יהיו שוין בשוויה ודמיהן בדמיה : **טז** **בימינה**. למיימינים בה ועוסקים בה לשמה אורך ימים וכ"ש עושר וכבוד ולמשמאילים בה שעוסקים בה שלא לשמה מ"מ עושר וכבוד יש : **יח** **למחזיקים בה**. לאוחזים בה כמו וישלח ידו ויחזק בו (שמות ד) :

ותומכיה מאושר. המתקרבים לה וכן כל לשון תמיכה שבספר זה שהוא אוחוז בה: **[יט]** ה' **בחכמה יסד ארץ.** ע"פ התורה והיא התורה והיא התבונה והוא הדעת ואחר שכל העולם נברא בהם לכך: **[כ]** **ירעפו.** כמו יטיפו: **[כא]** **אל ילוזו מעיניך.** אל יתעקמו מנגד עיניך להסירם מכנגדך: **[כב]** **ויהיו חיים לנפשך.** שהרי עץ חיים הוא: **וחן לגרורותיך.** שהרי זה שבחה האמור למעלה וענקים לגרורותיך: **[כג]** **לא תגוף.** לשון כשלון אצופי"ר בלע"ז וכן פן תגוף באבן (תהלים צא) וכן בטרם יתנגפו רגליכם (ירמיה יב) וכן ונגפו אשה הרה (שמות כא): **[כד]** **ושכבת וערבה שנתך.** ותנעם שנתך כשתישן שלא תירא מפחד פתאום: **[כה]** **ומשואת.** כשתבוא על הרשעים: **[כו]** **כי ה' יהיה בכסלך.** במבטחך, ד"א בדברים שאתה כסיל בהן כך מצאתי בירושלמי: **[כז]** **אל תמנע טוב מבעליו.** אם ראית חבירך חפץ להטיב לעניים אל תמנעהו: **בהיות לאל ידך.** להחדילו, ד"א אל תמנע טוב מבעליו, אל תמנע צדקה מן העני, בהיות לאל ידך לעשות צדקה שמא יבוא יום ואין לאל ידך: **[כח]** **וכן אל תאמר לרעך.** לעני: **ויש אתך.** מה שתתן לו, ורבותינו פירשו לך ושוב על שכר שכיר: **[כט]** **אל תחרוש על רעך.** אל תחשוב ואינו זו ממשמעות חרישה מה דרך החורש מכין מקום לזמן הזריעה אף החושב רעה מכין מקום תחבולות בלבו איך יעמוד ויעשנה: **[ל]** **אל תריב עם אדם.** להתלונן עליו: **אם לא גמלך רעה.** שעבר על המצוה הכתובה בתורה ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט) ומי שהוא רשע רשאי אתה לשונאו: **[לא]** **אל תקנא באיש חמס.** לעשות כמעשיו אם תראהו מצליח: **[לב]** **כי תועבת ה' נלוז.** מעוות בדרכיו: **ואת ישרים סודו.** ועם ישרים סודו: **[לד]** **אם ללצים.** אדם נמשך אחריהם לסוף אף הוא יהיה לץ עמהם: **ולענוים יתן חן.** אם לענוים יתחבר סוף שיתנו מעשיו חן בעיניהם של בריות: **[לה]** **כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון.** לעצמו מפריש קלון לחלקו:

משלי פרק-ד

[א] **שמעו בנים מוסר אב.** הקב"ה: **[ב]** **נתתי לכם.** הנביא מתנבא ומדבר בשליחותו של הקב"ה והרי הוא כפיו: **[ג]** **כי בן הייתי לאבי.** אם תאמר שלמה היה שונא הבריות שהזהירן על הגזל ועל העריות דבר שנפשו של אדם מתאוה להם לכך נאמר כי בן הייתי וגוי רך ויחיד וגוי שהיה אוהב אותי יותר: **[ד]** **ויורני.** על כך ויוכיחני ויאמר לי יתמד דברי לבך. ולפי שהוכיחני בדברים אלו לכך אני מזהירכם על כך (רבי יוסף קר"א), ד"א כי בן הייתי לאבי, הנביא אומר בן הייתי להקב"ה שהשרה רוחו עלי, ומצינו שקראו הקב"ה לשלמה בן שנאמר אני אהיה לו לאב וגוי (שמואל ב ז): **רך ויחיד לפני אמי.** לאומתי אני נבחר וחביב כבן רך ויחיד לכך ויורני אבי: **[ו]** **אל תעזבה וגוי.** אהבה. אהוב אותה: **[ז]** **ראשית חכמה קנה חכמה.** תחלת חכמתך למוד מאחרים קנה לך שמועה מפי הרב,

ואח"כ בכל קנינך קנה בינה, תתבונן בה מעצמך להשכיל הטעמים דבר מתוך דבר: **[ח]** **סלסלה**. חפשה היה חוזר עליה לדקדק בה כמו כבוצר על סלסלות (ירמיה ו) החוזר והולך בכרם ומשיב ידו לבקש את העוללות ובלשון חכמים מסלסל בשערו: **[ט]** **תתן לראשך לויית חן**. חברת חן כמו לויית חן הם לראשך: **[י]** **שמע בני וקח אמרי וגו'**: **[יב]** **בלכתך לא יצר צעדך**. מי שאינו מרחיק רגליו קרוב ליפול: **[יג]** **החזק במוסר אל תרף**. אחוז בתורה כמו והחזיקי את ידך בו (בראשית כא) וישלח ידו ויחזק בו (שמות ד): **[יד]** **באורח רשעים אל תבא ואל תאשר**. ואל תדרוך כמו באשורו אחזה רגלי (איוב כג), וכן ונבון יבין לאשורו: **[טו]** **פרעהו**. בטלהו: **שטה מעליו**. סור: **[טז]** **כי לא ישנו**. אינם יכולין לישן: **[יז]** **ואורח צדיקים כאור נוגה**. שהולך ומאיר מעמוד השחר: **עד נכון היום**. עד חצות היום שהוא בירורו של יום: **[יט]** **דרך רשעים כאפילה לא ידעו במה יכשלו**. פתאום יבא להם מכשול ולא ידעו להזהר ממנו: **[כ]** **בני לדברי הקשיבה וגו'**: **[כב]** **למוצאיהם**. לי מציאה: **[כג]** **מכל משמר**. מכל מה שאמרה תורה השמר נצור לבך (מעבור עליו) בין עבירה קלה בין עבירה חמורה: **כי ממנו תוצאות חיים**. כי מאותו שהוא קל יהיו לך חיים ושכר גדול אם תקיימנו, כך דרש ר' תנחומא: **[כד]** **הסר ממך עקשות פה**. לא תעשה דבר שילעיזו בו הבריות ויעקימו עליך פיהם: **עקשות פה**. לשון עקום כמו תם אני ויעקשני (איוב ט) ובמשנה שיניה עקומות ועקושות: **ולזות שפתים**. עקמימות שפתים שלא ירחיבו הבריות פה עליך: **[כה]** **עיניך לנוכח יביטו**. יסתכלו אל האמת ואל היושר: **יישירו נגדך**. יסתכלו על הישרה לישר דרכך נגדך: **[כו]** **פלט מעגל רגלך**. שקול דרכך הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה ואז כל דרכיך יכונו: **[כז]** **אל תט ימין ושמאל**. מן המשקל הטוב:

משלי פרק-ה

[א] **בני לחכמתי הקשיבה וגו'**: **[ג]** **כי נופת תטופנה**. לשון מתוק: **שפתי זרה**. אפיקורסות: **וחלק משמן חכה**. לשון חך: **[ה]** **רגליה יורדות מות שאול צעדיה יתמוכו**. לי קורבה: **[ו]** **אורח חיים פן תפלו**. כך דרשוהו חכמים סלסל הקב"ה מתן שכרן של מצות ולא פירשן כדי שלא יראה אדם מצוה שמתן שכרה מרובה וידבק בה ויניח שאר המצות, וזה פתרונו כדי שלא תפלו אורחות התורה אי זו ליקח ואי זו להניח לכך נעו מעגלותיה הניע הקב"ה נתיבותיה ולא הודיעם, זהו מדרש אגדה, אבל לפי סדר המקראות שכתוב אחריו: **הרחק מעליה דרכך**. נראה שעדיין לא הפסיק בענין אשה הזונה וכן יש לפרש אורח חיים פן תפלו אל תשקול אורח חיים אצל אותה זרה לומר איזו לעשות זו או זו, כי מעגלות הזונה נעו לשאול ולא תדע להזהר עד אשר תנוע ותפול: **[ז]** **ועתה בנים שמעו לי ואל תסורו מאמרי פי**: **[ט]** **פן תתן לאחריים הודך**. פן תפנה לבך

לאלהים אחרים לתת להם תפארת הודך ושבחך : **ושנותיך לאכזרי**. לשר של גיהנם : **[י] פן ישבעו זרים כחך**. נביאי הבעל הגובין ממון בשקריהם ובפחזותם : **ועצביך**. עצביך ויגיעך שנעצבת וטרחת בו : **בבית נכרי**. בבית עו"ג : **[יא] ונהמת באחריתך**. סוף שתנהום באחריתך : **[יד] כמעט הייתי בכל רע**. כפשע ביני ובין גיהנם (כלומר בשביל דבר מועט הייתי עכשיו בכל רע שלא שמעתי לקול מורי שאלו שמעתי להם לא יארע בי כך רבי יוסף קר"א) : **[טו] שתה מים מבורך**. מבור שנתן לך הקב"ה לחלקך היא תורת משה : **בורך**. מים מכונסים : **ונוזלים מתוך בארך**. מים חיים כלומר תחלה כמים מכונסים ולבסוף נובעין הם והולכין : **[טז] יפוצו מעינותיך חוצה**. סוף שתקנה תלמידים ותורה הוראות ברבים ויצא לך שם : **ברחובות**. עיר תפוצינה פלגי מימך : **[יז] יהיו לך לבדך**. אתה לבדך תתכבד בהם ולא יחלוק אחר עמך לפי שאמר למעלה פן ישבעו זרים כחך אמר כאן יהיו לך לבדך ומתוך כך : **[יח] יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעורידך**. היא התורה שלמדת מנעורידך : **[יט] תשגה תמיד**. ראיתי בדברי ר' משה הדרשן תשגה תעסוק תמיד והוא ל' ערבי והביא ראיה כמו לבקש שגייה לבקש עסק, ולא ידעתי איפה נשנית ורבותינו פירשו (עירובין נד), לשון משגה כמשמעו בעבור אהבתה תהיה שוגג בשאר עסקיך כיהיא משמרת על שלך אמרו עליו על ר"א בן פדת שהיה דורש בשוק התחתון וסדינו מוטל בשוק העליון פעם אחת בא אדם אחד ומצא נחש כרוך עליו : **[כא] כי נוכח עיני ה' דרכי איש וגו' מפלס**. שוקל דרכיו ויודע כמה עונות וכמה זכיות בידו : **[כב] עוונותיו ילכדנו**. כמו ילכדוהו : **ובחבלי חטאתו יתמך**. יתלה שהתלוי נתמך בחבל שהוא תלוי בה : **[כג] הוא ימות באין מוסר**. בשביל שלא לקח מוסר :

משלי פרק-ו

[א] בני אם ערבת. ערבות ממון כמשמעו פירשו רבותינו : **[ב] נוקשת באמרי פיך**. שתקעת כף להדבר עם הזרים : **[ג] לך התרפס**. התר לו פס יד לשלם לו ממונו : **ורהב רעיך**. ואם אין לו ממון עמך אלא שנוקשת באמרי פיך לדבר לו קשות הרבה עליו רעים לבקש ממנו שימחול לך : **דבר אחר**. בני אם ערבת לרעך. אחר שנעשית ערב להקב"ה שהוא רעך כדכתיב זה דודי וזה רעי (שיר ה) וקבלת עליך בסיני ובערבות מואב באלה ובשבועה לשמור מצותיו : **תקעת לזר כפיך**. שתשוב ותסור מדרכיו ותדבק באפיקורסין ללכת בדרכיהם : **עשה זאת אפוא בני והנצל**. הואיל ובאת בכף רעך בסיני וקבלת אלהותו עליך : **לך התרפס**. הכנע לפניו כאסקופה הנרפסת ונדרסת : **ורהב רעיך**. הרבה רעים שיתפללו עליך לפניו וכן נדרש במדרש תהלים : **[ה] הנצל כצבי מיד**. מהר והשמט משם כצבי הנמלט מיד האדם : **[ו] לך אל נמלה עצל וגו' וחכם**. והתחכם : **[ז] אשר אין לה קצין**. שיוכיח אותה ויזרזנה ויוציא מידה אם תגזול דבר

מחברתה ואף על פי כן: **[ח]** תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה. מזונה, כל אחת ואחת אינה גוזלת מחבירתה: **[י]** חבוק ידיים. הישן חובק ידיו אבראצ"ר בלע"ז: **[יא]** ובא כמהלך ראשך. אם תעשה כן יבא חסרונוך ודבר שאתה רש ממנו יבא לך מיד כאדם המהלך מהר: **ומחסורך יבא**. ויתמלא: **כאיש מגן**. הבא מהר להגין על אדוניו, המקראות אלו עקרו משל על המתעצלין לעסוק בתורה: **[יב]** הולך עקשות פה. ההולך בעקימת שפתים: **[יג]** קורץ בעיניו. רמיזות של מרמה: **מולל ברגליו**. כלומר משפסף זה על זה: **ומורה באצבעתיו**. כולם מן לי רמיזים הם זה נופל על העין וזה נופל על הרגל וזה נופל על האצבע והעיקר הוא מדבר על הרשעים המסיתין את הבריות לע"ג: **[יד]** מדינים ישלח. בין אדם לבוראו: **[טו]** פתאום. ופתע. לי תכיפה היא ולא ידע את המפלה הקרובה ליפול עליו: **[טז]** שש הנה שנה ה' ושבע תועבת נפשו. כלומר גם השביעית עמהם: **[יט]** יפית. לשון דבור הוא כי כל דבור ברוח הפה הוא: **[כ]** נצור בני מצות אביך: **[כא]** ענדס. לי קשר הוא כמו אענדנו עטרות לי (איוב לא): **[כב]** בהתהלכך. בחיך: **תנחה אותך**. כמו תנהיגך: **בשכבך**. בקבר: **והקצות היא תשיחך**. לתחיית המתים לעמוד בדין: **היא תשיחך**. תליץ בעדך: **[כג]** כי נר מצוה ותורה אור. כמו שהאור מאיר לעולם תמיד כך התורה עומדת זכותה לעולם אל האדם וזכות מצוה לפי שעה כאור הנר, ד"א כי נר מצוה וגוי מצות האב הוא נר כל מי שמקיים מצות אביו כאלו נוטל נר בידו להדליק במקום חושך ואם אבד שום דבר שם הוא מוצאו לאורו, וכן מי שהוא מקיים הוראת אמו אורה היא לו וכן הוא אומר אל תטוש תורת אמך וכן הוא ודאי שמקרא זה מדבר במצות אביו ואמו דכתיב (לקמן כ) מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חשך ואם נר של אדם ידעך (כוהה) כשאין מקיים מצות נמצא כשמקיים מצות מאיר נרו (ר' יוסף קרא): **ודרך חיים תוכחות מוסר**. תוכחות המוסר הם מטים את האדם לחיים נמצא שהם דרך החיים: **[כד]** לשמרך מאשת רע. התורה תשמרך מאשה של מנהג רע ועל כרחך לא דבר שלמה אשה רעה אלא כנגד עבודת גלולים שהיא שקולה כנגד הכל שאם תאמר אשה זונה ממש וכי כל שכרה ושבחה של תורה ששומרת מן הזונה לבדה אלא ע"כ זו עבודת גלולים שהיא חמורה כנגד הכל: **מחלקת לשון**. מטחות עינים של לשון נכריה: **[כה]** ואל תקחך. ואל תטול חכמתך ממך בעפעפי עיניה שקורצות בהם בעפעפיה: **[כו]** כי בעד אשה זונה עד ככר לחם. לידי עניות וחוסר כל טוב: **נפש יקרה תצוד**. נפש שהיתה יקרה קודם לכן באה וצדה לגיהנם: **[כז]** היחתה איש. הישאב איש גחלים בשפולי בגדיו ולא ישרפו כל לשון חתיית גחלים לשון שאיבה הוא כמשמעה כשממלא הכלי בתוך המדורה: **[כט]** אל אשת רעהו. כמשמעו ואף על ע"ג יש לדרשה שהיא מיוחדת ללא לך: **[ל]** לא יבוזו. וגוי: **[לא]** ונמצא ישלם. וגוי: **את כל הון ביתו יתן**. ואפי' צריך למכור כל אשר לו על זה מכל מקום יש לו תקנה ומתחלה מחמת רעב עשה, אבל: **[לב]** נואף אשה וגוי. שלשתם מחוברים בדבור אחד אם יגנוב הגנב אין לבזותו כ"כ כמו הנואף למה כי לרעבון נפשו הוא עושה ואולי אין לו מה יאכל וכשנמצא יש לו תקנה בתשלומין ולכל היותר ישלם שבעתים כלומר תשלומי כפל הרבה

ואפילו חמשים על אחד, ויש מפרשים שבעתים כמו גונב שור וכליו וטבחו שמשלם חמשה בקר ותשלומי כפל על הכלים (הרי שבעה): **נואף אשה חסר לב**. הוא שהרי לא לרעבון עשה: **משחית נפשו הוא יעשנה**. הזמה: **[לג] נגע וקלון ימצא**. על עבודת גלולים ועל גילוי עריות הנגעים באים: **[לד] כי קנאה**. מתקנא בו להפרע בו חמתו של הקב"ה שהוא גבור על כל ולא יחמול ביום נקם: **[לה] לא ישא**. פנים, לכל ממון לכפר על אשר כפר בו ונדבק בעבודת גלולים, ורבותנו דרשו לא יבוזו לגנב, זה המתגנב מאחר חבירו הולך לבית המדרש ועוסק בתורה, ונמצא ישלם שבעתים, סופו שמתמנה דיין ומורה הוראות שאין שבעתים אלא תורה שנאמר מזוקק שבעתים (תהלים יב):

משלי פרק-ז

[א] בני שמור אמרי ומצותי: [ב] ותורתי כאישון עיניך. שחור של עין שהוא דומה לחשך כמו אישון לילה: **[ג] (אחותי את**. קרבנה אליך): **ומודע**. קרוב כמו בועז מודעתנו קרובנו (רות ג) כלומר קרבנה אצלך תמיד: **[ד] אבינה**. הבחנתי וראיתי: **[ה] אצל פנה**. פנה של זונה ועבודת גילולים: **[ו] והנה אשה**. כמשמעה, ד"א אחד מן אפיקורסים: **שית זונה**. כמו שתותיהם (שמואל ב' י') כלומר ערות זונה: **ונצורת לב**. כמו עיר נצורה (ישעיה א) המוקפת כרכוס וכן לבה של זו מזקפת זימה אולת: **[יא] וסורת**. סרה מן הדרך: **[יב] זבחי שלמים עלי**. כלומר סעודה גדולה הכינותי כי היום הקרבתי נדרי ושלמי: **[יג] ואמצאך**. כדי שאמצאך: **[יד] מרבדים**. בגדי חופש ונוי ודוגמתו בסוף הספר שנאמר מרבדים עשתה לה: **רבדתי ערשי**. קשטתי: **חטובות אטון מצרים**. מהוללות בגדי כלי פשתן חשובין הבאים ממצרים ששם הפשתן מצוי כדכתב בספר (ישעיה יט) ובושו עובדי פשתים אטון תרגום מיתריהם אטוניהון: **[יז] נפתי משכבי**. הנפתי הריח כמניף בסודר בבית הבושם להביא הריח מלמעלה למטה, ודונש פי' לשון קטור ואמר שאין לו דמיון: **[יט] כי אין האיש בביתו**. ראיתם שסילק הקב"ה שכינתו וכל טוב נתן לעו"ג: **[כ] צרור הכסף**. הטובים שבהם הרג: **ליום הכסא**. לזמן המועד הקבוע וכן בכסה ליום חגנו (תהלים פא): **[כא] הטתנו**. לאותו חסר לב אליה: **ברוב לקחה**. שהיא למודה להרגיל בכך אנשים: **בחלק שפתיה**. בדבור חלקלק תדיחנו מן הדרך: **[כב] וכעס**. זה ארס נחש: **אל מוסר אויל**. כנחש הממהר לרוץ בשליחות הקב"ה ליסר האויל המחויב למקום ב"ה כן זה רץ אחריה עד שנכשל בה ויפלח חצה את כבדו: **[כג] כמהר צפור**. לרוץ אל הפח ואינו יודע כי הפח נפרש שם בנפשו של צפור: **[כד] ועתה בנים שמעו לי וגו'**:

משלי פרק-ח

[א] הלא חכמה תקרא. הלא התורה מכרזת אליכם דברים האמורים למטה בענין: **[ג]** לפי קרת. תקרה הנתונה על השער ויושבים עליה: תרונה. תזעקנה ומה היא אומרת: **[ד]** אליכם. אישים אקרא: **[ו]** שמעו כי נגידים אדבר. דברי נגידות וחשיבות: **[ח]** נפתל ועקש. עקמומיות: **[י]** מחרוץ. ממניי הזהב הוא: **[יא]** מפנינים. מרגליות: לא ישוו בה. לא ידמו לשויה: **[יב]** שכנתי ערמה. אצל ערמה, שכיון שלמד אדם תורה נכנס בו ערמימות של כל דבר: **[יג]** יראת ה' שנאת רע. זהו המוסר שהחכמה מכרזת לבריות: **[טו]** בי מלכים ימלוכו. שהדינים והמשפטים אני מלמדם: **[יז]** אהב. כמו אהב: אהבי. אהביה כתיב אמר הקב"ה אני אהביה של תורה אהב זו שמעתי מרבי אהרן בשם רבי נתן: ימצאנני. נו"ן יתירה חמשים שערי בינה אמציאנו: **[כא]** להנחיל אוהבי יש. יש אתי נחלה רבה: **[כב]** ראשית דרכו. קודם בריאתו של עולם: **[כג]** נסכתי מראש. ל' נסיכי בני אדם (יחזקאל לה): **[כד]** חוללתי. נבראתי: **[כה]** בטרם הרים הטבעו. בתוך המים: **[כו]** ארץ וחוצות. ארץ ישראל ושאר ארצות: וראש עפרות תבל. אדם הראשון: **[כז]** בחקו חוג על פני תהום. כשרקע חוג הארץ על המים, חוק גבול בל יעבור: חוג. לשון הקף כמו ובמחוגה יתארהו (ישעיה מד) קונפא"ש בלעז: **[כח]** בעזוז. כשהגביר מעיינות תהום: **[כט]** בשומו לים חוקו. וגזר על ים סוף כשבראו על מנת להבקע לפני משה: בחקו מוסדי ארץ. בחיקתו, מלי חקו כמו על כפים חקתיך (שם מט) וכן ומחיק הארץ (יחזקאל מג): **[ל]** אמון. גדילה אצלו ל' האמונים עלי תולע (איכה ד): יום יום. אלפים שנה: **[לא]** משחקת בתבל ארצו. כל דורות הרשעים שהיו מאדם ועד נח ומנח ועד אברהם הייתי משחקת עליהם: ושעשועי. צפיתי עד בא דור המדבר ויקבלוני: **[לב]** ועתה בנים שמעו לי: **[לג]** ואל תפרעו. ואל תבטלו מוסרי: **[לד]** לשקוד. לשמור: על דלתותי. להכנס ראשון לבית המדרש ולבית הכנסת ולצאת אחרון:

משלי פרק-ט

[א] חכמות בנתה ביתה. בחכמה בנה הקב"ה את העולם: חצבה עמודיה שבעה. שבעת ימי בראשית, ד"א ז' ספרים שיש בתורה ויהי בנסוע הארון ספר לעצמו במסכת שבת: **[ב]** טבחה טבחה מסכה יינה. מזגם במים כמו יין חזק שאינו ראוי לשתות חי: אף ערכה שלחנה. כל יצירת לח ויבש: **[ג]** שלחה נערותיה. אדם וחיה, ד"א משה ואהרן: **[ד]** מי פתי יסור הנה. וילמוד אותי ויחכם: **[ה]** לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי.

ביין שמזגתי: **[ו]** **עזבו פתאים וחיו.** את דרך הפתיות: **ואשרו.** לשון פעם כמו באשורו אחזה רגלי (איוב כג): **[ז]** **ומוכיח לרשע מומו.** מום הוא למוכיח שזה מחרפו ואינו שומע לו זו היא אזהרה שאסור לדבר עם המסיתים מדרך הישרה אפילו להוכיחם ולקרבים: **[ט]** **תן לחכם ויחכם עוד.** לתלמיד הגון (שנה) ומדרש אגדה נאמר לנח מכל הבהמה הטהורה וגוי (בראשית ו) וכשיצא ויקח מכל הבהמה וגוי (שם) אמר מה ראה הקב"ה להרבות באלו אלא שרצה שאקריב לו מהן: **הודע לצדיק.** חכמה. והוא יוסף לקח. מדעתו ועל שמועתו: **[י]** **תחלת חכמה יראת ה', ודעת קדושים.** היא עיקר הבינה: **[יא]** **ויסיפו לך שנות חיים.** שנים של חיים הם של פרנסה ועושר: **[יב]** **חסר לב, ואמרה לו.** הדברים הללו, מה אמרה לו: **[יג]** **מים גנובים ימתקו.** אין טעם ביאת פנויה כטעם א"א אף לענין המצוה מים גנובים שהיו יראים לעשות בגלוי ועושין בסתר:

משלי פרק-י

[א] **משלי שלמה בן חכם ישמח אב.** זה הקב"ה, ד"א אביו ממש: **ובן כסיל תוגת אמו.** תמיד הוא עם אמו בבית ורואה את שטותו ומצירה, ולפי המשל בן כסיל כמו ירבעם בן נבט: **תוגת אמו.** תוגת כניסיותו: **[ב]** **לא יועילו אוצרות רשע.** שהיה משתבח בעשרו שנאמר (הושע י"ב) ויאמר אפרים אך עשרתי וגומר: **וצדקה תציל ממות.** וא"ת צדיק שיבזבז נכסיו לצדקה מהיכן יתפרנס: **[ג]** **לא ירעיב ה' נפש צדיק, והות רשעים יהדוף.** ידחוף אותם ותפול: **[ד]** **ראש עושה כף רמיה.** מי שעני בתורה מורה הוראות שקר: **כף רמיה.** מאזנים של רמיה לפי פשוטו משמע בתגרים: **ויז חרוצים.** ישרים שחורצים דבר באמתו ומשפטו בלא עולה: **[ו]** **ופי רשעים יכסה חמס.** החמס יכסה על פיהם ויהרגם: **[ז]** **זכר צדיק לברכה.** המזכיר צדיק מברכו: **ושם רשעים ירקב.** רקבון עולה בשמם שאין אדם חפץ להזכיר שמו והוא משתכח מאליו: **[ח]** **חכם לב יקח מצות.** משה רבינו שכל ישראל היו עוסקין בביזת מצרים והוא היה עוסק במצות שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף וגוי (שמות יג): **ואויל שפתים ילבט.** לי יגיעה ויש בספרי בפרשה ויהי העם כמתאוננים (במדבר יא) אמרו כמה נתלבטנו בדרך: **[ט]** **ומעקש דרכיו יודע.** ישבר ויתיסר כמו ויודע בהם את אנשי סוכות (שופטים ח): **[י]** **קורץ עין יתן עצבת.** זה המסית אדם בקריצותיו לרעה: **[יא]** **מקור חיים פי צדיק ופי רשעים וגו'.** פיהם יכסה חמס שבלבם שמחליקין את שפתיהם ושנאה טמונה בלבם ואין פתרון מקרא זה דומה לפתרון העליון והענין יורה עליהם: **[יב]** **שנאה תעורר מדנים.** אפילו עבירה שנתנה לשכחה נזכרת ע"י מרבית עוונות באה שנאה אחרונה ומעוררתן שכן יחזקאל הוכיח את ישראל על עבירות מצרים ואומר להם איש את שקוצי עיניו השליכו וגוי (יחזקאל כ) כמה (שנים היתה) שנאה זו כבושה ולא הזכיר להם הקב"ה

עד עכשיו שהרבו עבירות על פשעיהם: ועל כל פשעים תכסה אהבה. כשישראל מטיבים מעשיהם הקב"ה מכסה על פשעיהם: **[יג]** בשפתי נבון תמצא חכמה. כשאדם מוכיח לנבון משיב לו חטאתי כגון דוד שאמר לנתן חטאתי (ש"ב יב): **ושבט לגו חסר לב**. אבל חסר לב אינו שומע עד שילקה כמו פרעה: **[יד]** חכמים יצפנו דעת. ישמרוהו בלבם שלא ישכחוהו: **[טו]** הון עשיר. בתורה: **קרית עוזו**. היא לו: **מחתת דלים רישם**. עניותם שלא עסקו בתורה היא מחיתתם: **[טז]** פעולת צדיק לחיים. כמשמעו, ומדרש אגדה שלמה עשה פעולת המקדש לחייהם של ישראל לכפרתן: **ותבואת רשע**. תבואתו (ס"א הבאתו) של מנשה שהכניס בו הסמל היא היתה לחטאת: **[יז]** אורח לחיים. השומר מוסר היא הדרך לחיים: **ועוזב תוכחת מתעה**. את עצמו ואת אחרים: **[יח]** מכסה שנאה שפתי שקר. החונף שפתי שקר ומכסה שנאה בלבו: **ומוציא דבה הוא כסיל**. לעז שיהו אנשים דובבין בו על חבירו: **[יט]** ברוב דברים לא יחדל פשע. המרבה דברים מביא חטא: **והושך שפתיו**. הוא המשכיל: **[כ]** כסף נבחר לשון צדיק. שיודע להוכיח: **לב רשעים כמעט**. שאינו שומע לתוכחת צדיק ומדרש רבי תנחומא אומר על עדו הנביא נאמר שקרא על המזבח בבית אל וירבעם אע"פ שיבשה ידו לא קבל תוכחה שנאמר חל נא את פני ה' אלהיך וגוי' (מ"א יג) ולא אלהי ואומר ותשב ידו כבראשונה (שם) עומד ומקטיר לעבודת גלולים ואף בסוף כן: **[כא]** שפתי צדיק ירעו רבים וגוי'. שרבים אוכלים בזכותו ובתפלתו: **[כב]** ברכת ה' היא תעשיר, ולא יוסיף עצב עמה. אין צריך להתייגע להעשיר בו די בברכה מה שהוא מברכו: **[כג]** כשחוק לכסיל עשות זמה. עצת חטאים: **וחכמה**. כשחוק: **לאיש תבונה**. כלומר קלה היא בעיניו לעשות: **[כד]** מגורת רשע. מה שהוא ירא יבא לו דור הפלגה יראו ואמרו (בראשית י) פן נפוץ וסופן כתיב ויפץ ה' אותם משם (שם): **ותאות צדיקים יתן**. מי שבידו ליתנה (לתת): **[כה]** כעבור סופה ואין רשע. פתאום בא עברת רוח סערה נכרת הרשע ממקומו: **[כח]** תוחלת צדיקים שמחה. סופה מתקיימת ושמחים: **ותקות רשעים תאבד**. כי לא תבא: **[כט]** מעוז לתום דרך ה' ומחתה. היא לפועלי און. שאינן הולכין בה והיא נפרעת מהם: **[ל]** צדיק לעולם בל ימוט. כשהוא מט אין מוטתו מוטת עולם כי יפול וקם: **[לא]** פי צדיק ינוב חכמה. ידבר לשון ניב שפתים (ישעיה נ"ז): **[לב]** שפתי צדיק ידעון רצון. יודעים לרצות ולפייס את בוראם ויודעים לרצות את הבריות ולהטיל שלום ביניהם:

משלי פרק-יא

[ב] בא זדון ויבא קלון ואת צנועים חכמה. תבוא חכמה: **[ג]** תומת ישרים תנחם. תנהלם: **וסלף בוגדים ישדם**. ישדדם: **[ו]** צדקת ישרים תצילם ובהות בוגדים ילכדו. בהוות שהם עושים הם נלכדים והמקרא

מסורס הוא כלומר ובוגדים בהוות ילכדו: **[ז]** **במות אדם רשע תאבד תקוה**. תקות כל הבוטחים בו: **ותוחלת אונים אבדה**. תוחלת בניו שהם אונו אבדה כי בזכותו לא תבוא להם טובה אבל במות צדיקים יש לבניהם מבטח בצדקתם: **[ח]** **צדיק מצרה נחלץ**. במות רשע ולמקרא העליון זה מחובר: **[ט]** **בפה חנף**. חנף המסית חבירו בדרך רע משחיתו בפיו: **ובדעת צדיקים יחלצו**. והצדיק נחלץ ממנו בדעת התורה שהזהירה עליו לא תאבה לו וגוי (דברים יג): **[יא]** **תרום קרת**. תתקיים תקרת הבית בגבהה מלפול בעוד שהיו מלכי יהודה ישרים העמידה תפילתם את בית המקדש: **[יב]** **ואיש תבונות יחריש**. כשמבזהו החסר לב כמו שאול דכתיב ויבזהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש (משלי יא): **[יג]** **באין תחבולות**. כשהצרה באה על ישראל ואינן נותנין לב להבין להתענות ולעשות תשובה יפול עם: **[טו]** **רע ירוע**. הרשע יתרוצץ אשר ערב לבו לעבודת גלולים: **ושונא תוקעים**. תוקעים כף לעשות רע וללכת בעצתם, ורבותינו דרשוהו בערבות ממון: **[טז]** **תתמוך כבוד**. כנסת ישראל תקרב תמיד לכבוד הקב"ה ותורתו: **ועריצים יתמכו עשר**. בני אדום מתקרבים אצל גניבות ממון וגזל: **[יז]** **גומל נפשו**. גומל טובה לקרוביו איש חסד. איש שהוא חסיד: **ועכר שארו אכזרי**. והאכזרי הוא עוכר את קרוביו: **[יח]** **רשע עשה פעולת שקר**. פעולתו של רשע משקרת לו כסבור שתתקיים בו הצלחתו והכל אבד: **וזורע צדקה שכר אמת**. והזורע צדקה היא פעולה של אמת כי בודאי בטוח הוא שיקבל פעלו בסוף: **שכר**. קרוניא"ל בלעז כאדם הסוכר אמת המים כדי ללקוט דגים ובטוח שימצא שם דגים הרבה ודומה לו כל עושי שכר אגמי נפש (ישעיה יט): **[יט]** **כן צדקה לחיים**. אמתו של צדקה סופה לחיים כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז): **[כא]** **יד ליד**. כלומר מיד הקב"ה לידו תבוא לו שכר פעולתו ולא ינקה מן הרעה אשר עשה: **[כב]** **נזם זהב באף חזיר**. שמלכלך אותה באשפות כן תלמיד חכם הסר מן הדרך הטובה: **וסרת טעם**. פורש מן התורה: **[כג]** **תקות רשעים עברה**. בטוחים ומקוים לגהינם: **[כד]** **יש מפזר**. ממונו כגון לצדקה ונוסף עוד: **וחושך**. עצמו מיושר אך למחסור יהיה לו: **[כה]** **נפש ברכה**. שהוא ותרוך בממונו וכל לשון ברכה פישון בלעז: **ומרוה**. שמשביע את העניים: **גם הוא יורא**. ישבע טוב: **[כו]** **מונע בר**. מלמד תורה: **[כז]** **שוחר טוב**. החפץ להדריך את הבריות בדרך טובה ומוכיח ומיסר אותם: **יבקש רצון**. הוא חפץ שיהיה הקב"ה רוצה בס ומתפייס עמם, רצון, אפיימיני"ט בלעז: **[כט]** **עוכר ביתו ינחל רוח**. אדם עצל שינחל רוח תמיד ואינו יגע בתורה ולא במלאכה סוף עוכר את בני ביתו שאין להם מה לאכול: **[ל]** **פרי צדיק**. גמול פירות מעשה הצדיקים עץ חיים הם לעולם: **ולוקח נפשות חכם**. מי שהוא חכם קונה לו נפשות שמלמדם דרך טוב והרי הם לו כאלו קנאם כענין שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית יב): **[לא]** **הן צדיק בארץ ישולם**. למה יבטח הרשע בשעה שמצלחת לו הלא הוא רואה שהצדיק משתלם שכר העבירה שבידו בעודו על הארץ בחיים: **ואף כי רשע וחוטא**. וכ"ש שסופו של רשע להשתלם לו או בחייו או במותו:

משלי פרק-יב

[ב] טוב יפיק. מוציא מן הקב"ה נחת רוח להביא טובה לעולם: ואיש מזמות ירשיע. בעל עלילות ירשיע מחייב את הבריות להביא רעה, וכן הוא אומר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה (קהלת ט): **[ג]** לא יכון אדם ברשע. לא יתבסס: **[ד]** וכרקב. תולעת הנכנס תוך העצמות וטוחן אותם כן אשה מבישה ורעה שמעשיה בושים: **[ו]** דברי רשעים ארב דם. יועצים לרצוח בידם או ע"י עדות שקר: ופי ישרים. כששומעים את עצתם יצילום לנרדפים שמגלים את עצתם או אם עדים הם מזימין אותם: **[ז]** הפוך רשעים. כמו להפוך כמהפכת רגע נהפכים: ואינם. כלים כגון סדום: ובית צדיקים יעמוד. יתקיים: **[ח]** לפי שכלו יהולל איש. אם חכם מעט או הרבה הכל לפי שכלו יטול שכרו: ונעוה לב. שהניע לבו לגמרי מן התורה הוא יהיה לבוז: נעוה. כמו נעותי משמוע (ישעיה כא) וכן בן נעות המרדות (שמואל א כ) וי"ל נעוה מי שלבו נעוה מגזרת נע ונד כאשר יאמר זעוה מגזרת זע: **[ט]** טוב נקלה. בעיניו ונעשה עבד לעצמו: ממתכבד. בעיניו ואומר גנאי הוא לי לעמול במלאכה שאני מבני אדם גדולים וסופו להיות חסר לחם: **[י]** יודע צדיק נפש בהמתו. מה בהמתו ובני ביתו צריכים: **[יא]** עובד אדמתו ישבע לחם. כמשמעו, ולפי משלו שחוזר על תלמודו תמיד שלא ישתכח: **[יב]** חמד רשע. להיות נזון ומתפרנס ממצוד רשעים שצדין את הבריות בגזלות וחמס: ושורש צדיקים יתן. מה שהוא ראוי ליתן והוא הפרי: **[יג]** בפשע שפתים. בפשע שפתי דור המבול שאמרו מה שדי כי נעבדנו (איוב כא) בא להם מוקש רע ונח הצדיק יצא מהצרה: **[יד]** מפרי פי איש. משכר פיהם של עוסקי תורה אוכלים טוב בעולם הזה והקרן קיימת להם לעו"ה: **[טז]** אויל ביום יודע כעסו. ביום שהוא כועס בו ביום הודיע כעסו שהוא מתגרה ומחרף חבירו ברבים ואין מעצר לרוחו, אבל הערום כוסה קלון ואינו ממהר לריב, ומדרש אגדה ביום שנברא אדם הראשון נודע סורתו והקב"ה שהוא ערום לא רצה לשחת בריותיו כסה קלונו ודחה לגזרתו מיום של אדם ליום שלו שהוא אלף שנה: **[יז]** יפיח אמונה יגיד צדק. מי שמדבר אמונה מגיד בדין עדות צדק לזכות הזכאי: **[יח]** יש בוטה. מדבר כמו לבטא בשפתים (ויקרא ה): כמדקרות חרב. שמסכסך את הבריות וגורם להם להרוג: ולשון חכמים. המביא שלום בין אדם לחבירו: מרפא. למבט' ההוא: **[יט]** שפת אמת תכון לעד. תתבסס ותקיים: ועד ארגיעה. למעט רגע הוא כלה והולך שהשקר אין לו רגלים: **[כ]** מרמה בלב חרשי רע. ומתוך שהם טרודים במחשבות של תרמית אין להם שמחה וליועצי שלום שמחה: **[כא]** לא יאונה לצדיק. לא יארע לא תזדמן לו עבירה בלי דעת: **[כג]** אדם ערום כוסה דעת. אפילו בחכמתו הוא צנוע וכל שכן לדברי שטות הוא מכסה. אבל ולב כסילים יקרא אולת. מכריז אולת בקול רם: **[כד]** יד חרוצים. ישרים: תמשול. תעשיר: **[כה]** דאגה בלב איש ישחנה. ישיחנה מדעתו: ודבר טוב ישמחנה. יעסוק בתורה והיא

תשמח את הדאגה שבלבו ותצילנו ממנה, ולדברי האומר ישיחנה לאחרים כך סופו של מקרא ודבר טוב שינחמנו חבירו ישמח את הדאגה: **[כז]** יתר מרעהו צדיק. הצדיק מוותר מדותיו ועובר עליהם יתר לריי"ש בלעז: **ודרך רשעים**. שהיא למודה להרע היא תתעם: **[כז]** לא יחרוך. מחובר למקרא שלפניו כלומר דרך רשע תתעהו ולא יחרוך את צידו של רמיה שלו: **לא יחרוך**. לא יצליח בתרמיתו ולפי שדבר בל' ציד נופל בו ל' חריכה שהציד המצליח צד את העופות וחורכן באש: **והון אדם יקר חרוץ**. מקרא מסורס הוא והון אדם שהוא חרוץ יקר הוא, ממון אדם כשר יקר הוא: **חרוץ**. עושה אמת, כמו יד חרוצים תעשיר (לעיל י): **[כח]** באורח צדקה חיים ודרך נתיבה. של צדקה: **אל מות**. לא ימות:

משלי פרק-יג

[א] בן חכם מוסר אב. מקרא קצר הוא בן חכם שואל ואוהב מוסר אב וי"א בשביל מוסר האב הוא חכם: **ולץ**. לא שמע גערה שאינו מקבל תוכחות: **[ב]** מפרי פי איש יאכל טוב. משכר תורתו יאכל טוב בעה"ז והקרן קיימת לעוה"ב: **ונפש בוגדים חמס**. וחפץ בוגדים חמס כמו אם יש את נפשכם (בראשית כג) אל תתנני בנפש צרי (תהלים כז): **[ג]** נוצר פיו שומר נפשו פושק שפתיו. פותח שפתיו לדבר תמיד כל רוחו מן ותפשקי את רגליך (יחזקאל טז) ל' רחב: **[ד]** מתאוה ואין נפשו עצל. מתאוה נפשו לכל טוב ואין: **ונפש חרוצים תדשן**. ישרים האוכלים יגיע כפיהם זהו משמעו לפי פשוטו, ולפי משלו לעתיד יראה בכבוד ת"ח ויתאוה ולא ישיג לו: **[ה]** דבר שקר ישנא צדיק. הצדיק שונא דבר שקר אבל הרשע מקבלו: **יבאיש ויחפיר**. את הבריות בכך: **[ו]** ורשעה תסלף חטאת. כמו חוטא ועל שהוא רשע גמור קוראהו חטאת ומשמעותה את החוטא תסלף רשעתו תקלקל אותו ותשפילהו, כל סלוף קלקול וכשלון הוא כמו אולת אדם תסלף דרכו (לקמן יט) ותבוא עליו רעה: **[ז]** יש מתעשר ואין כל. מראה עצמו עשיר, ד"א יש אדם שהוא מתעשר בסופו ואין לו כלום בתחילתו, ויש שהוא בא לידי עניות מממון גדול, ד"א מתעשר בגזל עניים וסוף אין לו כלום. ויש מתרושש ע"י שפיזר ונתן לאביונים והון רב מוכן לו: **[ח]** כפר נפש איש עשרו. עשרו של אדם הוא כופר נפשו שעשה ממנו צדקה: **ורש לא שמע גערה**. ובלבד שלא ישמיע גערה לרש שנותן לו ואינו מכלימו, ד"א כפר נפש איש עשרו, תורתו: **ורש**. בדברי תורה לא שמע גערה אינו יודע לסור מן הרעה לפי שלא נזהר, ומ"א על מחצית השקל מדבר שהטיל הכתוב על כל ישראל והשוה בו דל ועשיר שאין הרש שומע גערה וכלימה מן העשיר לאמר לו חלקי גדול מחלקך בקרבנות צבור: **[ט]** ידעך. לשון קפיצה שהשלהבת קופצת ונכרתת: **[י]** רק בזדון יתן מצה. מחלוקת: **ואת נועצים**. ועם המתיעצים תלין חכמה: **[יא]** הון מהבל ימעט. עושה גרסתו חבילות חבילות ימעט

שישתכח ממנו מעט מעט: **[יב]** **תוחלת ממשכה**. מבטיח עצמו על חבירו ואינו עושה: **מחלה לב**. מביאה חולי ללב, ואין מחלה זה שם דבר כמו (שמות כ"ג) והסירותי מחלה מקרבך אלא כמו (ויקרא י"א) מעלה גרה: **ועץ חיים תאווה באה**. מסורס הוא כלומר תאווה באה הרי הוא כעץ חיים תוחלת שהוחיל הקדוש ברוך הוא לישראל וצפה שישובו והם לא שבו סוף באה להם למחלת לב וכשתאותו באה שהם עושין רצונו עץ חיים היא להם: **[יג]** **בז לדבר יחבל לו**. הבוזה אחד מד"ת סוף מתמשכן עליו: **וירא מצוה הוא ישולם**. יקבל שכר, ומדרש תהלים דורש בז לדבר יחבל לו על דוד שאמר לפני הקב"ה רבונו של עולם מה הנאה בשוטים שבראת אמר לו חייך סוף שתצטרך לשטות כשבא לפני אכיש להשתגע ויורד רירו על זקנו וגומר (שמואל א' כא): **[יד]** **תורת חכם מקור חיים**. שהיא מלמדנו לסור ממוקשי מות: **[טו]** **ודרך בוגדים איתן**. קשה לו ולאחרים: **[טז]** **כל ערום יעשה בדעת**. מעשהו כגון דוד יבקשו לאדוני המלך נערה בתולה וגומר (מלכים א א): **וכסיל יפרוש אולת**. זה אחשוורוש ויפקד המלך (אסתר ב) יודעים היו שלא ישא לכולם ומי שהיה לו בת הטמינה: **[יז]** **מלאך רשע יפול ברע**. כגון בלעם שאמר לו הקב"ה לך עם האנשים והרשיע להשיא לבלק עצה רעה לכך נפל בחרב: **וציר אמונים מרפא**. זה משה רבינו: **[יח]** **ריש וקלון**. דלות וקלון באים על פורע מוסר: **[יט]** **תערב לנפש**. כשבאה תאותו לו לאדם היא ערבה לנפשו ולכך תועבת כסיל לסור מרע לפי שערב להם למלא תאותם: **נהיה**. הוה, דבר אחר תאווה נהיה הקב"ה מתאווה שיעשו ישראל רצונו ובהיות תאותו באה ערבה לו ותועבת רשעים שיסורו מרעתם למלאות תאותם: **[כ]** **הולך את חכמים**. יחכם: **ורועה כסילים**. המחבר לו כסילים להיות לו רעים: **ירוע**. ירוצץ: **[כא]** **חטאים תרדף רעה**. אדם רשע רשעתו רודפתו עד השמדו: **[כב]** **טוב ינחיל**. את זכותו ואת ממונו לבני בניו אבל חוטא אינו מנחיל לבניו כי צפון חילו וממונו לצדיק כמו שכתוב ותשם אסתר את מרדכי על בית המן: **[כג]** **רב אוכל ניר ראשים**. ראיתי במסורת הגדולה רב אוכל שלשים ושלשה רב קמצין וזהו חטף קמץ ומחובר עם אוכל במקף ואוכל ראיתי שם נקוד פתח (ר"ל סגול שהוא פתח קטן) וטעמו לעילא כמו את כל אוכל השנים הטובות (בראשית מא) ולפי נקודתו זה פתרונו הרבה תבואה באה לעולם על ידי ניר אנשים דלים כלומר הרבה תורה יוצאה על ידי תלמידים שרבותיהם למדין מהם מתוך פלפולם שמפלפלים בהלכה: **ויש נספה**. ויש הרבה מהם שהם כלים מן העולם בשביל לא משפט שאינן נוהגין כשורה, ולענין התבואה יש תבואה לוקה בשביל בעליה שאינו מוציא מעשרותיה ומתנות עניים כמשפט, ורבותינו פירשו במסכת חגיגה, ויש נספה על שלוחו של מלאך המות שמחלף שם בשם וממית את שלא הגיע זמנו אבל אם כן הוא אין ענין סוף הפסוק לראשו: **[כד]** **חושך שבתו**. סופו ששונא את בנו שרואהו בסופו יוצא לתרבות רעה: **שחרו מוסר**. תמיד לבקרים מיסרהו: **[כה]** **לשובע נפשו**. דומה שיהא שבע (סא"א ונכתב תחתיו): **תחסר**. אינו דומה שיהא שבע:

משלי פרק-יד

[א] **חכמות נשים בנתה ביתה.** חכמות נקוד פתח שאינו שם דבר אלא החכמות שבנשים בונות את בתיהם שמתקיימות על ידיהן כמו אשתו של און בן פלת כמו שמפורש בפרק חלק: **ואולת.** ואשה שוטה: **בידיה תהרסנו.** תהרס ביתה זו אשתו של קרח: **[ב]** **הולך בישרו ירא.** מי שהוא ירא ה': ומי שהוא נלוז דרכים כלומר עוקם דרכיו: **בוזהו.** להקב"ה: **[ג]** **בפי אויל חוטר גאווה.** מקל של גאווה כגון פרעה שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו (שמות ה): **תשמורם.** כמו תשמור את החכמים: **[ד]** **באין אלפים אבוס בר.** באין שוורים האבוס ריקם שאפילו תבן אין מצוי בבית: **בר.** נקי וריקם כלומר במקום שאין תלמידי חכמים אין הוראה נמצאת כהלכה: **[ה]** **ויפיח כזבים.** ותמיד מדבר כזב עד שקר: **[ו]** **בקש לץ חכמה.** כשהוא צריך אל החכמה אינו מוצאה בלבו: **[ז]** **לך מנגד לאיש כסיל.** מהתחבר תמיד אצלו: **ובל ידעת.** סופך שלא ידעת חכמה: **[ח]** **חכמת ערום.** מי שהוא חכם הבין דרכו לפלס אורחותיו: **ואולת כסילים.** היא המרמה שבלבם סופה שמביאתם לידי טפשות: **[ט]** **אווילים יליץ אשם.** שהם חוטאים שצריכין לתת ממון למי שחטאו לו ויליץ בעדם אשם שהם מביאים ממונם לו כמו הפלשתים שנאמר קחו לכם ה' טחורי זהב וה' עכברי זהב וגומר ונתתם לאלהי ישראל כבוד אולי יקל את ידו מעליכם (ש"א ו): **אשם.** אמנד"א בלע"ז: **ובין ישרים רצון.** אפיימיני"ט בלע"ז הקב"ה מרוצה להם: **[י]** **לב יודע.** מרת נפשו. טרחו ויגיעו שעמל בתורה לפיכך בשמחתו לא יתערב זר כשיקבל שכרו לעתיד. ד"א לב יודע מרת נפשו ישראל שהם מרי נפש בגלות והיו נהרגים על קדושת השם ובשמחתו לא יתערב זר לעתיד: **[יא]** **בית רשעים.** בית ארם ישמד יש דרך ישר לפני איש, דרך עצל ישרה היא בעיני עשו שהוא איש שדה ואחריתה וגו': **[יב]** **יש דרך ישר לפני איש.** עובר עבירה ואומר אין בה עבירה. ד"א יש דרך ישר לפני איש דרך עצל ישרה היתה בעיני עשו שהיה איש שדה ואחריתה וגו': **[יג]** **גם בשחוק.** שהקב"ה משחק עמהם בעה"ז יכאב לבם לעתיד לבא וכן הוא אומר ואתם תצעקו מכאב לב (ישעיה ס"ה): **[יד]** **מדרכיו ישבע סוג לב.** עשו: **ומעליו איש טוב.** יעקב: **[טו]** **פתי יאמין.** לדבריהם וניסת אחריהם, ד"א בשחוק יכאב לב, שחוק לכסיל עשות זמה (לעיל י" כ"ג) וסופו יכאב לב, סוג לב רשע כמו (לקמן כ"ו) כסף סיגים, סוג הוא שם הפסולת סוג הוא הכסף המעורב בפסולת: **ומעליו איש טוב.** וממעל לו לרשע יהיה הצדיק: **פתי יאמין.** לאנשי רכיל: **וערום יבין לאשורו.** לפסיעותיו כלומר יצפה מלריב וימתין עד יודע לו אל נכון: **[טז]** **חכם ירא.** מן הפורענות: **וסר מרע.** מן הרעה: **וכסיל מתעבר.** מתחזק לעבוד בחזקה: **ובוטח.** ומחליק ונופל בארץ כמו בארץ שלום אתה בוטח, (ירמיה יב ה) ות"י את מתבטח ונופל מחליק וי"מ בטחון ממש בהיכלו בוטח לומר לא תבואני רעה: **[יז]** **קצר אפים.** הממהר לנקום כעסו: **ואיש מזימות.** מחשבות עצה רעה: **[יח]** **יכתירו**

דעת. יעשוהו כתר לראשם וסוף: **[יט]** שחו רעים לפני טובים. לעתיד: **[כ]** גם לרעהו ישנא רש. אפילו לשושביניו ואוהביו, גם לשון אפילו: **ישנא רש**. עם הארץ שאינו יודע לנהוג כשורה: **[כג]** בכל עצב. בכל יגיע מלאכה יהיה ריוח אבל דברי הבל אך למחסור: **[כד]** עטרת חכמים עשרם. שהם עשירים בתורה: **ואולת כסילים אולת**. קלקלתן של כסילים היא האולת שנתעצל מן החכמה: **[כז]** ביראת ה' מבטח עוז. נאמר באברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה (בראשית כו) והבטיחו כי ברך אברכך וגוי: **ולבניו יהיה**. הוא: **מחסה**. שיחסו ויתחבא בצל זכותו: **[כח]** ברב עם. שהצבור זכאים הדרת הקב"ה הוא: **ובאפס לאום**. כשאינם דבקים בו: **מחתת רזון**. חסרון רזנותו הוא כביכול נותן מכבודו לאלהי נכר ומשליט את האומות על בניו: **[כט]** מרים אולת. מפרישה לחלקו: **[ל]** חיי בשרים לב מרפא. לב בשר שהוא רופא את הרעה ועובר על מדותיו הוא חיי בריותיו של הקב"ה שהן בשר ודם: **ורקב עצמות קנאה**. אדם בעל חמה רקבון עצמות הוא לכל: **[לב]** וחסה במותו צדיק. כשימות הוא בטוח שיבא לג"ע: **[לג]** בלב נבון תנוח חכמה. תשכון ותשקוט בנחת לשון מנוחה ומרגוע: **ובקרוב כסילים תודע**. מעט חכמה שבלבו מכריזה איסתרא בלגינא קיש קיש קריא: **[לד]** צדקה תרומם גוי. ישראל: **וחסד לאומים חטאת**. הם עכו"ם שגוזלים מזה ונותנים לזה: **[לה]** ועברתו תהיה. לעבד מביש:

משלי פרק-טו

[ד] וסלף בה שבר ברוח. כשיסלף בלי סופה להביא עליו שבר הבא ברוח קדים המוכני להפרע מן הרשעים כמ"ש ברוח קדים עזה (שמות יד) ברוח קדים אפיצם (ירמיה כ"ח) ברוח קדים תשבר אניות תרשיש (תהלים מ"ח): **[ו]** בית צדיק חוסן רב. בית המקדש שבנה דוד הצדיק חוסן רב ומגדל עוז לישראל: **ובתבואת רשע נעכרת**. ובהבאת הצלם שהביא מנשה בה נעכרה: **[ז]** שפתי חכמים יזרו דעת. יכתירו דעת כמו זר זהב: **לא כן**. אינו זהב אמת: **[ח]** זבח רשעים. תועבה. בלק ובלעם: **ותפלת ישרים**. זה משה: **[י]** מוסר רע לעוזב אורח. יסורים קשים מוכנים לעובר אורח של הקב"ה: **[יא]** שאול ואבדון נגד ה'. גלוי לפניו כל אשר בתוכה: **אף כי**. ק"ו הוא: **[יג]** לב שמח ייטיב פנים. אם תשמח לבו של הקדוש ברוך הוא בלכתך בדרכיו ויטיב לך פניו לעשות כל רצונך ואם תעצבהו יראה לך רוח נכאה כד"א (בראשית ה') ויתעצב אל לבו ויאמר ה' אמחה את האדם וגומר, רוח נכאה טלנ"ט רוח של זעף: **[טו]** כל ימי עני רעים. ואפילו שבתות וי"ט דאמר שמואל שנוי וסת תחלת חולי מעים: **וטוב לב**. מי שלבו טוב בעשרו: **משתה תמיד**. כל שנותיו דומות לו ימי משתה ללמדך שיהא אדם שמח בחלקו, ורבותינו דרשו מה שדרשו בחלק: **[טז]** טוב מעט ביראת ה' מאוצר רב ומהומה בו. קול בני אדם צועקים

שנעשה האוצר מגזל וחמס כמו וראו מהומות רבות בתוכה ועשוקים בקרבה (עמוס ג): **[יז] משור אבוס**. שאובסין לו המאכל בפיו על כרחו כדי לפטמו וכן ברבורים אבוסים (מלכים א ד), ויש למושלו כנגד קומץ מעט של עני שחביב משור חטאת של רשע, ד"א טוב ארוחת ירק, לתת לעני ואהבה שם להראות לו פנים יפות: **משור אבוס**. להאכילו בשר שמן ויראנו פנים זועפות: **[יח] איש חמה יגרה מדון**. אדם שאין מעצור לרוחו להאריך חמתו יגרה מדון: **וארך אפים**. שאינו ממהר להנקם ולריב: **ישקיט ריב**. שהוא כלה ושקט מעליו (ס"א מאליו): **[יט] דרך עצל כמשוכת חדק**. דומה בעיניו כאלו הדרכים גדורים לפניו בגדר חדקים: **משוכת**. גדר כמו הסר משוכתו (ישעיה ה), חדק קוצים: **ואורח ישרים סלולה**. כבושה ומופנה, ומדרש אגדה דרכו של עשו כקוץ זה הנסבך בגיזת צמר אם תטלהו מכאן הוא מתערה בכאן כך אין אדם יכול לצאת ידי עלילותיו בלא ממון: **[כ] בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בזה אמו**. גורם לאמו שמבזים אותה: **[כא] אולת שמחה**. היא לחסר לב: **[כב] הפר מחשבות באין סוד**. בלא עצה לא תקום מחשבה: **[כג] שמחה לאיש במענה פיו**. כמשמעו ע"י מענה רך ודבור נחת הבריות אוהבים אותו ורבותינו דרשוהו על בעלי גירסא אם מוצאים בפיה מענה אז תתקיים בס וישמחו: **ודבר בעתו מה טוב**. שואלים בהלכות הפסח ובהלכות החג בזמנו: **[כד] אורח חיים למעלה למשכיל**. כמו שרפים עומדים ממעל לו (ישעיה ו) כלומר לפני החכם קשוטה ומוכנת אורח חיים: **[כז] עוכר ביתו**. שהוא בוצע בצע: **ושונא מתנות יחיה**. מאחר שהוא שונא מתנות כל שכן ששונא את הגזל: **[כח] לב צדיק יהגה לענות**. יחשוב ויבין מה יענה קודם שישלב דבר: **[ל] מאור עינים**. בתורה: **ישמח לב**. ששואלין ממנו דבר ויודע מה להשיב, ולפי פשוטו כמשמעו דבר שהוא תאוה למראות עינים, משמח הלב ומצחצח תוגת הלב כגון גן ירק ונהרות המושכ"י: **[לג] ולפני כבוד ענוה**. הענוה גורמת שהכבוד בא:

משלי פרק-טז

[א] לאדם מערכי לב. הוא סודר עצתו ודבריו בלבו: **ומה מענה לשון**. כשבא להשיב הקב"ה משכילו בדבריו או אם זכה מזמן לו מענה טוב: **[ב] ותוכן רוחות ה'**. ומונה הלבבות מי הטוב ומי הרע: **[ג] גול אל ה' מעשיך**. גלגל והשלך עליו צרכיך ויכונו מחשבותיך, ד"א גול אל ה' מעשיך, התפלל לפניו על כל צרכיך: **ויכונו**. יתבססו ויתקיימו: **[ד] כל פעל ה' למענהו**. הכל עשה בשביל קילוסו כמו ענו לה' בתודה (תהלים קמז) ד"א להעיד עליו כלומר פעלו מעיד עליו על גבורותיו שניה בהגדת תהלים: **וגם רשע**. עשה להניחו ליום רעה, וכל זה לקילוסו: **[ה] יד ליד לא ינקה**. מיד ליד בא לו גמול גובה לבו: **[ו] וביראת ה' סור מרע**. על ידי יראת ה' סור מרע: **[ז] ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו**. ירצה

לו שיהיו שלימים עמו: **[ט]** לב אדם יחשב דרכו. ללכת דרך ישר: וה' יכין צעדו. כמו ששנינו (שבת קד), הבא לטהר מסייעין לו: **[י]** קסם על שפתי מלך. על שפתי חכם היושב בדין: **[יא]** פלס ומאזני משפט וגו'. לשלם לאדם כפעלו, משפט יישטיצ"ה בלע"ז פרעון עונות האדם בפלס ומאזנים: מעשהו כל אבני כיס. כאשר יש באבני כיס משקלות גדולו וקטנו הכל לפי פעלו של אדם: **[יב]** תועבת מלכים עשות רשע. דבר תעוב הוא לדיינין ואין הגון להם לעשות רשע: **[יד]** חמת מלך. הוא כמלאכי מות כשלוחי מיתתם: ואיש חכם יכפרנה. יפייסנה: **[טז]** באור פני מלך חיים. מי שהקב"ה מסביי לו פניי חיים הוא לו לכך צריך אדם ליישר דרכו לפניו: ורצונו כעב מלקוש. מי שהוא מרוצה לו רצונו טוב לו כעב המביא את המטר: **[יט]** טוב שפל רוח. טוב להתחבר את ענוים ולהיו' אתם שפל רוח מהיות מחלק שלל את גאים: **[כ]** משכיל על דבר ימצא טוב. הנותן לב להתבונן על דבריו לפלס את דרכיו ימצא טוב: ובוטח בה' אשריו. כשהוא מפלס דרכיו ורואה בה מצוה שיש בה סכנה או חסרון כיס ובוטח בהקב"ה ועושה הטוב: אשריו. הן אשריו שלו: **[כא]** לחכם לב יקרא נבון. שלמד חכמה מרבו: יקרא נבון. סופו שיהיה נבון בדברים מפולפל בחכמתו ויקראו אותו נבון: ומתק שפתים יוסיף לקח. כשאדם מטעים דבריו לתלמיד וממתיק דבריו בטעמים יוסיף לקח: **[כב]** מקור חיים שכל. לבעליו. וכן פתרון המקרא שכל הבעלים מקור חיים הוא לו: ומוסר אוילים אולת. יסורי אוילים ע"י אולת באים להם וכן משמעו האולת יסורין הוא לאוילים: **[כג]** לב חכם ישכיל פיהו. לבו מלמד את פיו לדבר צחות. (ועל שפתיו יוסיף לבו לקח): **[כד]** צוף דבש. מתוק דבש, ברישק"ה בלע"ז: אמרי נועם. דברי תורה: **[כה]** יש דרך. שהוא ישר לפני איש: **[כו]** עמלה לו. לצרכו הוא עמל: כי אכף עליו פיו. כשפיהו כופהו ותובע לו מאכל אז עמלו עומדת לו שאכל מה שעמל כבר: **[כז]** כורה רעה. בלבו חורש הרע: ועל שפתיו כאש צרבת. הרעה כאש שורפת על שפתיו עד שמוציאה בפיו וגומרה: כאש צרבת. שורפת כמו (יחזקאל כא) ונצרבו בה כל פנים: **[כח]** ונרגן מפריד אלוף. וע"י ריגונו ותרעומתו מפריד ממנו אלופו של עולם: **[ל]** עוצה עיניו. ל' קריצה וכן איעצה עליך עיני (תהלים לב): כלה רעה. כמו כי כלתה אליו הרעה וגומר וגורם לבא רעה לעולם: **[לא]** בדרך צדקה תמצא. ע"י הצדקה מאריכין ימיהם: **[לב]** ומושל ברוחו. כובש את יצרו: **[לג]** בחיק יוטל את הגורל. בינו לבין עצמו אדם מטיל גורל: ומה' כל משפטו. לברור. לכל אחד ואחד חלקו:

משלי פרק-יז

[א] טוב פת חריבה ושלוה בה. טוב היה להקב"ה להחריב ביתו ועירו והי' בשלוה מעבירותיהן של ישראל: מבית מלא זבחי ריב. שהיו מקריבין

זבחי ריב בביתו: **[ב]** **עבד משכיל וגוי**. על שהשכיל ני"נ לפסוע ג' פסיעות לכבודו של הקב"ה עלי' לגדולה ומשל בישרא' שהובישו מעשיהם וחלק נחלתם לעיניהם, ד"א גר צדיק טוב מאזרח רשע ולע"ל יחלק שלל ונחלה בתוך ב"י שנאמר (יחזקאל יז) והיה השבט אשר גר הגר וגוי': **[ג]** **מצרף לכסף**. כלי שצורפין בו כסף ועושין אותו מאפר מקלה על גבי חרס קרוי מצרף: **וכור לזהב**. כלי שצורפין בו את הזהב כלי שזוקקין בו את הזהב כמו קדירה שבורה קרויה כור: **מצרף לכסף וכור לזהב**. המצרף עשוי לצרוף כסף למלאכתו וכן הכור לזקק הזהב, אבל הלבבות הקב"ה זוקקן ובוחנן ויודע מחשבותן: **[ד]** **מרע**. רשע: **מקשיב על שפת און שקר**. מקבל לשון הרע ועידי שקר: **מזין**. מאזין מי שהוא משקר מאזין על לשון הוות: **[ו]** **עטרת זקנים**. כשרואי בני בניהם הולכין בדרך טובה: **ותפארת בנים אבותם**. כשאבותיה' צדיקים היא תפארת הבנים: **[ז]** **שפת יתר**. דברי גאווה: **אף כי לנדיב**. וכ"ש שלא נאה שפת שקר לנדיב: **[ח]** **אבן חן**. כשהאדם בא לפני הקב"ה ומפייסו בדברים ושב לו, אבן חן ומרגליות היא בעיניו: **אל כל אשר יפנה ישכיל**. בכל מה שיבקש ממנו מצליחו: **[ט]** **מכסה פשע מבקש אהבה**. אם יחטא איש לאיש וזה מכסה עליו ואיננו מזכיר לו חטאתו ואינו מראה לו פנים זועמות גורם לו שיאהב אותו: **ושונה בדבר**. שנוטר איבה ומזכירו כך וכך עשית לי מיד: **מפריד אלוף**. אז מפריד ממנו אלופו של עולם שהוא הקב"ה שהזהירו לא תקום ולא תטור (ויקרא י"ט): **[י]** **תחת גערה במבין**. תחת זו טעמו למעלה בתי"ו מה שאין כן בכל המקרא לכך אני אומר שהיא שם דבר כמו חתת, וכן פירושו הכנעת גערה ניכרת במבין יותר ממאה מכות שמכין את הכסיל: **[יא]** **אך מרי יבקש רע**. כלומר מי שכל דבריו מרי וסרבנות הוא יבקש רע תמיד: **[יב]** **פגוש דוב שכול באיש**. טוב לאדם שיפגע בו דוב משכל ואל יפגע בו אחד מן הכסילים המסיתים אותו לסור מה' ומתורתו: **[יג]** **פוטר מים ראשית מדון**. המתחיל במריבה הוא כפותח חור בגדרי אגפי אמת המים והמים יוצאין בו, והחור הולך ומרחיב כן המדון הולך וגדל תמיד: **ולפני התגלע**. קודם שתתגלע חרפתך נטוש את הריב: **[יד]** **למה זה מחיר ביך כסיל לקנות חכמה**. ללמוד תורה: **ולב אין**. ואין בלבו לקיימה ואינו לומד תורה אלא לקנות שם: **[יז]** **בכל עת אוהב הרע**. לעולם הוי אוהב רעים לקנות אוהבים: **ואח לצרה יולד**. לעת הצרה יולד לך הרע כאח לעזור לך ולהשתתף בצרתך: **[יח]** **אדם חסר לב תוקע כף**. ערבות ממון, ד"א תוקע כף לרשעים כדי ללכת בדרכיהם והרי כבר: **עורב ערובה לפני רעהו**. כבר ערב להקב"ה לשמור מצותיו: **[יט]** **אוהב פשע**. לפשוע בחבירו: **אוהב מצה**. להתקוטט ולריב: **מגביה פתחו**. מדבר בגאווה כמו שמור פתחי פיך (מיכ' ז): **[כ]** **לב שמח ייטיב גהה**. כשהאדם שמח בחלקו פניו מאירין: **[כג]** **שוחז מחק רשע יקח**. הקב"ה מקבל דברי הכנעה ופיוס מחק הרשע' כלומר בסתר בינו לבינם: **להטות ארחות משפט**. להפוך דינו מרעה לטובה: **[כד]** **את פני מבין חכמה**. החכמה לפני מבין הוא: **ועיני כסיל בקצה ארץ**. לומר אין החכמה מצויה לפני כי רחוקה היא ממני איך אוכל לשנות סדר נזיקין שהוא ל' פרקים מסכת כלים ל' פרקים מסכת שבת כ"ד פרקים, אבל

לחכם הוא דבר קל היום שונה שני פרקים ומחר שנים ואומר כך עשו אותן שהיו לפני מעולם: **[כה]** **כעס לאביו בן כסיל**. כגון ירבעם כעס הוא להקב"ה: **וממר ליולדתו**. לכנסת ישראל שהחטיא אותם: **[כז]** **גם ענוש לצדיק לא טוב**. לא אמר הקב"ה למחות שם ישראל מעל הארץ כי לא טוב בעיניו לענוש כולם: **להכות נדיבים עלי יושר**. להכות הטובים שבהם שהיו נדיבים עלי יושר שנאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל (מלכים א יט): **נדיבים עלי יושר**. דוגמת האמור במקום אחר ונדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום (ישעיה לב) נמצא נדיב על נדיבות: **[כז]** **חושך אמריו**. מי שהוא יודע דעת אינו מרבה בדברים: **יקר רוח**. מונע דברים איש תבונה:

משלי פרק-יח

[א] **לתאוה יבקש נפרד**. מי שהוא נפרד מהקב"ה שלא לשמור מצותיו לתאות לבו ויצרו הרע הוא רודף וסוף: **בכל תושיה יתגלע**. בין חכמים תגלה חרפתו, ורבותינו דרשוהו בלוט שנפרד מאברהם על תאות לבו שנאמר (בראשית יג) ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן כל המקרא הזה ע"ש ניאוף נאמר וסופו נתגלה קלונו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לא יבא עמוני ומואבי (דברים כג): **[ב]** **כי אם בהתגלות לבו**. כ"א בגלוי לבו הוא חפץ לגלות מה שבלבו: **[ג]** **ועם קלון**. תבוא חרפה מי שבוחר בקלון וניאוף חרפה היא לו: **[ד]** **דברי פי איש**. כל איש שבמקרא ל' גבור גדול בגבורה הוא: **מקור חכמה**. כנחל נובע וכמים עמוקים: **[ה]** **שאת פני רשע לא טוב**. כאש פירשו רבותינו לא טוב להם לרשעים שנושאים להם פנים בעה"ז ונפרעין מהן לעה"ב: **טוב וגו'**. טוב להם לצדיקים שמכריעין להם כף מאזני לחייב בעולם הזה ונפרעין מהן בחייהן לעולם הבא, ולפי פשוטו כמשמעו: **[ו]** **שפתי כסיל יבואו בריב**. כל דבריו באים בלשון תגרה: **ופיו למהלומות יקרא**. קורא ליסורין להביאם עליו: **[ז]** **דברי נרגן כמתלהמים**. מהלומות: **[ט]** **גם מתרפה במלאכתו**. פורש מן התורה והוא ת"ח: **לבעל משחית**. לשטן: **[י]** **מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב**. והוא מתחזק: **[יא]** **וכחומה נשגבה**. עשרו לו בחדרי משכיתו מפני שהבית נרצף ברצפת אבנים הסוככים על הארץ קרוי אבן משכית: **[יב]** **רוח איש**. רוח גבר שהוא איש גבור ואינו נותן דאגה בלבו ומקבל כל הבא עליו בשמחה ובחבה: **יכלכל מחלהו**. אין כחו סר מעליו: **[יג]** **מתן אדם ירחיב**. כפשוטו, ומדרשו בנותני צדקה מדבר שמרחיב לו חלקו לע"ל וגם בחייו לפני גדולים ינחנו ואומרים עליו שהוא חשוב: **[יד]** **ובין עצומים יפריד**. אלו בעלי דינים כמו (ישעיה מ"ג) הגישו עצומותיהם ובמשנה שנים שנתעצמו בדין, ע"ש שבריבותם עצומות קרוים עצומים או לשון חוזק או לשון אוטם כמו עוצם עיניו (שם לג): **[יט]** **אח נפשע מקרית עוז**. יש אח נפשע מאחיו ומאבד במרדו קרית עוז כגון לוט

באברהם עשו ביעקב: **ומדינים כבריה ארמון**. ומריב' שביניהם מפרידתם לעולם כבריה זה שנועלים בו שערי ארמון שלא יכנסו בו: **[כא] ואהביה יאכל פריה**. אוהב את לשונו ומרגיל לתורה אוכל שכרה בעה"ז: **[כב] מצא אשה מצא טוב**. מצא תורה, וכמשמעו אשה טובה: **ויפק רצון**. ויוציא, זה פשוטו, ד"א אדם שמצא אשה ומצא טוב ויפק רצונו אותו האיש מוציא רצון מהקב"ה, רבי יוסף קרא: **[כג] תחנונים ידבר רש**. דרך זה בכך ודרך זה בכך למדך דרך ארץ שאע"פ שעשיר יענה עזות הרש ידבר תחנונים וכן הענין הרב לתלמיד: **[כד] איש רעים להתרועע**. אדם שקונה לו רעים עוד יבוא יום שיצטרך להם ויקרבהו ואם תאמר מה בכך: **יש אוהב דבק מאח**. שיקרבהו יותר מקרוביו ואחיו:

משלי פרק-יט

[ב] גם בלא דעת נפש לא טוב. אין טוב לאדם שהוא בלא תורה: **ואץ ברגלים חוטא**. החוטא רופס ודש העונות בעקביו ואומר קל הוא זה אעבור עליו, ורבותינו פירשו גם בלא דעת, בכופה את אשתו לתשמיש המטה בעל כרחה: **ואץ ברגלים חוטא**. זה הבועל ושונה, ד"א זה המהלך על גבי עשבים בשבת: **[ג] אולת אדם תסלף דרכו**. בעונו בא לו הרע כי באולתו תסלף דרכו ועבר עבירו' ונפרעין ממנו ובבוא לו הצרה זועף לבו על הקב"ה וממהר אחר מדת הדין כגון אחי יוסף שאמרו מה זאת עש' אלהים לנו (בראשית מב): **[ד] הון יוסיף רעים רבים**. אוהבים רבים ויש לפותרו במי שלמד תורה: **[ו] רבים יחלו פני נדיב וכל הרע**. הכל נעשים רעים: **לאיש מתן**. יש לפותרו בנותני צדקה ויש לפותרו במרביצי תורה: **[ז] כל אחי רש**. קרוביו: **אף כי מרעהו רחקו**. וכל שכן מרעיו ושושביניו ואוהביו: **מרדף אמרים לא המה**. אומר פלוני ופלוני קרובי ופלוני ופלוני מרעי והכל דברי הבל, ויש לפותרו במי שהוא רש בתורה ובמעשים טובים: **מרדף אמרים לא המה**. מחזר להורות הלכ' ולא בידו, והמדרש פותרו ביוסף שהיה מוציא על אחיו דבה ואמר לאביו שהן חשודין על אבר מן החי לכך שנאוהו ונקרא רש לפי שהיה מוציא דבת שקר עליהם. ומחזר אחר אמרים לא המה. לו קרינן ומרדף אמרים להנאתו ולענין יוסף לו המה, כי עליו חזרו דבתו הוא היה אומר שהיו אוכלים אבר מן החי והכתוב מעיד עליהם אפילו בשעת הקלקלה היו שוחטין שעיר עזים שנאמר וישחטו שעיר עזים (שם לו) הוא אמר שהיו מזלזלין בבני השפחות לכך לעבד נמכר יוסף, הוא אמר שהיו נותנים עיניהם בבנות הארץ אמר הקב"ה חייך שאני מגרה בך את הדוב לכך ותשא אשת אדוניו וגוי (שם לט) (בב"ר): **[י] לא נאוה לכסיל תענוג אף כי לעבד**. ק"ו הוא שאין נאה שעבד ימשול בנדיבים: **[יא] שכל אדם האריך אפו**. כמו להאריך, אם עשה כן שכל הוא לו: **ותפארתו**. הוא שיעבור על מדותיו: **[יב] נהם ככפיר זעף מלך**. הקב"ה: **[יג] ודלף טורד**. דלף גשמים היורד

בבית ומטריח וטורד ליושבי הבית כך מדיני אשה רע': **[טו]** **עצלה תפיל תרדמה**. העצלות מביאה לידו שינה, זו היא המליצה, אבל המשל על המתעצל בתלמודו סוף ששואלין דבר חכמה ממנו והוא נרדם: **ונפש רמיה תרעב**. סוף שיהא עני וכן הרמאי בתלמודו לעשות תורתו חבילות סוף שהוא ישכח: **[טז]** **שומר מצוה שומר נפשו בזה דרכיו ימות**. שאינו נותן לבו לשקלן: **[יז]** **מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו**. כשיחלה ויטה למות צדקתו מליצה עליו לפני מדת הדין לומר העני היתה נפשו מפרכסת לצאת ברעב וזה פרנסה והחזירי' לגופה אף אני אחזיר לו נפשו: **[יח]** **יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך**. אל תכהו מכת מות: **[יט]** **גדל חמה נשא עונש וגו'**. אם תעביר על חמתך ותציל את שונאך אם ראית רעה באה לו עוד תוסיף ימים וטובה: **[כ]** **תאות אדם חסדו**. עיקר שהבריות מתאווים לאדם בעבור חסדו: **וטוב רש מאיש כזב**. ואם איש כזב הוא ומבטיח ואינו עושה טוב איש רש ממנו: **[כג]** **ושבע ילין**. הירא את השם שלא יפקד בשום רעה: **[כד]** **טמן עצל ידו בצלחת**. ביורה חמה שכשיעברוה מן האור ופינוה רקנית מחמם ידו בתוכה ודומה לו בשלו בסירות ובדודי' ובצלחות (דברי הימים ב לה) ומשום רבינו יצחק הלוי שמעתי בצלחת מלשון תרגום ויבקע וצלח בשעת הצנה והגליד על שם שהקור והגליד מבקעין וצולחים הידים, ואני שמעתי בצלחת קרע החלוק שקורין פאנדאדור"י בלעז, כלומי' טומנה בחיקו (סא"א): **[כה]** **לץ תכה ופתי יערים**. על מכות פרעה ומלחמת עמלק החכים יתרו ונתגייר: **[כו]** **משדד אב יבריא אם**. מבריא אם: **בן מביש ומחפיר**. דרכיו ע"י שראתי שרה את בן הגר המצרית משחק לעבודת גלולים וגילוי עריות גרם זה שנשתלח' אמו וירע הדבר מאד בעיני אברהם (בראשית כא): **[כז]** **חדל בני לשמוע וגו'**. מקרא קצר הוא וזהו פירושו חדל בני לשגות מאמרי דעת בשביל לשמוע מוסר, חדל לשגות כמו מלשגות וכן וחדל לעשות הפסח (במדבר ט) וכן כי חדל לספור (בראשית מא): **[כח]** **עד בליעל יליץ משפט**. יעיד לאד' מליצת משפטי יסורין ומית': **ופי רשעים יבלע און**. האון יבלעהו: **[כט]** **נכונו ללצים**. הקב"ה זימן לו שפטים של צרעת לזה הלץ המספר בלשון הרע:

משלי פרק כ

[ב] **נהם ככפיר אימת מלך מתעברו**. מכעיסו: **[ג]** **כבוד לאיש שבת מריב**. לנוח ממריבה: **וכל אויל**. שאינו שבת מריב תגלי' קלונו: **[ד]** **מחרף עצל לא יחרש**. מפני הצנה יושב העצל ואינו עושה מלאכה ואינו עוסק בתורה: **[ה]** **מים עמוקים עצה בלב איש**. הלכה בלב חכם סתומה: **ואיש תבונה ידלנה**. ותלמיד נבון בא ודלה אותה ממעיו: **[ו]** **רב אדם יקרא איש חסדו**. הרבה יש בני אדם הבוטחים אל אוהביהם המבטיחים אותם חסד וקוראים להם בעת דוחקם: **איש חסדו**. המבטיח לו לעשות חסד:

ואיש אמונים מי ימצא. המבטיח ועושה: **[ח]** **מלך יושב על כסא דין.** כפשוטו או יש לפרשו כנגד הקב"ה ויש לפרשו כנגד שופטי אמת: **[יב]** **אוזן שומעת ועין רואה וגו'.** כלומר מעשה ידיו הם והוא חפץ באוזן שומעת מוסר ועין הרואה את הנולד: **[יג]** **אל תאהב שנה פן תורש.** כי תעשה רש: **[יד]** **רע רע יאמר הקונה.** הקונה תורה ע"י הדחק ויסורי רעבון אומר אוי לי על רעה זאת והצרה הזאת וכשהולך לו מלא חכמה אז יתהלל על הצער שנצטער: **[יז]** **ואזל לו.** והולך לו: **[יז]** **ערב לאיש לחם שקר.** ניאוף אשת איש: **ואחר ימלא פיהו חצץ.** אבנים דקות וכן ויגרס בחצץ (איכה ג): **[יח]** **מחשבות בעצה תכון ובתחבולות עשה מלחמה.** אם באת להלחם כנגד השטן בא בתחבולות תשובה ותפלה ותענית: **[יט]** **גולה סוד הולך רכיל ולפותה שפתינו.** המדבר חלקות לפתותך ולהסיתך: **[כ]** **מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חשך.** בהנשיף ובהשחיר החשך כלומר בבא הרעה: **[כא]** **נחלה מבוהלת בראשונה.** שנבהל למהר וליטול תחלה כגון בני גד ובני ראובן שמהרו לטול חלקם בעבר הירדן ודברו בבהלה שנאמר גדרות צאן נבני למקנינו פה וערים לטפנו (במדבר לב) עשו את העיקר טפל שהקדימו צאנם לטפם: **ואחריתה לא תבורך.** שגלו כמה שנים קודם שאר השבטי' כמו שמפורש בסדר עולם ובמדרש רבי תנחומי בשנת שתים לאחז ויער ה' את רוח מלך אשור וגו' ושאר שבטים גלו בשנת שש לחזקיהו היא התשיעית להושע בן אלה: **[כב]** **מוקש אדם ילע קודש.** כשאדם נכשל ונוקש בעבירו' מקלקל את קדושתו כמו ושתו ולעו (עובדיה א): **ואחר נדרים לבקר.** צריך אדם לחזור אחר קרבנו' לנדור ולהביא ולבקש על נפשו: **[כג]** **מזרה רשעים.** פרעה וחילו: **מלך חכם.** הקב"ה: **וישב עליהם אופן.** גלגל מדתם השיב עליהם וינהגו בכבודות (שמות יד) כנגד והכבד את לבו (שם ה): **[כד]** **נר ה' נשמת אדם.** הנשמה שבקרב מעידה עליו בדין: **[כט]** **תפארת בחורים כחם.** כמו שתפארת בחורים כחם כן הדרת זקנים שיבה: **[ל]** **חבורות פצע תמרוק ברע.** דרשו רבותינו הממרק עצמו לדבר עבירה סוף בא לידי פצעים וחבורות: **ומכות חדרי בטן.** (זה הדרוקן):

משלי פרק-כא

[ב] **כל דרך איש ישר בעיניו ותוכן.** ומוני: **[ד]** **רום עינים.** גסות הרוח: **ורחב לב.** חפץ למלאות תאות לבו הוא ניר של רשעים חרישותם ומחשבותם הוא חטאתם: **[ה]** **מחשבות חרוץ.** אדם ישר המתהלך באמת ובמשפט חרוץ: **אך למותר.** להצלחה ולריוח באות: **וכל אץ.** דוחק את השעה: **[ו]** **פועל אוצרות.** להרבות הון: **בלשון שקר הבל נדף וגו'.** מוקשי (ס"א מבקשי) מות הם לו: **[ז]** **יגורם.** יגור אותם: **[ח]** **הפכפך דרך איש וזר.** איש והוא זר סר מן המצוה דרכו הפכפך: **[ט]** **ובית חבר.** שנכנס לבית חברו לדבר עם אשתו, ומדרש אגדה ניבא שסוף השכינה

להסתלק מעל ישראל שהם כאשת מדינאי: **ובית חבר**. בית שמחברים בו רעים להקב"ה כגון צלם שהעמיד מנשי בהיכל ה': **[יא] בענש לץ יחכם פתי**. ע"י יסורי הלצים הפתאים מתחכמים ושבים בתשובה: **[יב] משכיל צדיק**. צדיקו של עולי הוא הקב"ה נותן לב להכרית בית רשע כגון זכר עמלק: **[יד] מתן בסתר**. צדקה: **ושוחד בחק**. אף זו צדקה יכפה אף, יכפה. חמה עזה: **[טו] שמחה לצדיק עשות משפט**. שמחה להקב"ה לעשות דין בצדיקים כדי לזכותם לחיי העה"ב ושמחה לצדיק שהקב"ה מביא יסורין עליהם כדי שיזכו לעה"ב כך נדרש במדרש תהלים: **ומחתה**. היא לפועלי און. לפי שאין נותנין לב לשוב ואין היסורין מועילין להן ומצטערין ולא להועיל: **[טז] אדם תועה מדרך השכל**. פורש מן התורה: **בקהל רפאים**. בעדת גיהנם: **[יז] איש מחסור**. מי שאוהב שמחת משתה תמיד: **[יח] כופר לצדיק רשע ותחת ישרים בוגד**. צדיק נחלץ ורשע בא תחתיו כגון מרדכי והמן: **[יט] טוב שבת בארץ מדבר**. גם זה על סלוק השכינה נאמר: **[כ] וכסיל אדם**. וכסילות של אדם: **[כב] עיר גבורים עלה חכם**. זה משה רבינו שעלה לבין המלאכים גבורי כח (ויורד וגוי, תורה): **[כד] יהיר**. גס רוח סופו להיות לץ שאינו חש לשמוע מוסר: **[כו] וצדיק יתן**. כל צרכי ביתו שהקב"ה מזמן לו: **[כז] אף כי בזמה יביאנו**. וכ"ש כשהוא מביאו להרשיעו ובעצה רעה כגון קרבנות בלעם ובלק שלא היו מביאים אלא לקלל את ישראל: **[כח] ואיש שומע**. שקבל מה שכתוב בתורה לא תענה ברעך וגוי (שמות כ): **[כט] לעז העז איש רשע בפניו**. הרשע מראי עזותו בשעת כעסו: **בפניו**. מלי אף: **[ל] אין חכמה וגוי**. אין כל חכם ונבון חשוב לנגד ה' כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב:

משלי פרק-כב

[א] נבחר שם מעשר רב. שם טוב: **מכסף ומזהב**. נבחר חן טוב: **[ב] עושה כולם ה'**. כשעני אומר לעשיר פרנסני והוא עונה קשות עושה כולם ה' הקב"ה עושה אותם חדשים לזה עני ולזה עשיר: **[ג] ערום ראה רעה**. עונש של עבירה ונסתר ולא עבר עבירה: **[ד] עקב ענוה**. בשביל הענוה יראת ה' באה, ד"א ענוה עיקר והיראה טפילה ועקב לה מדרס לרגליה: **[ה] צנים פחים**. כמו (במדבר לג) לצנינים בצדיכם ובאו עליך הוצן (יחזקאל כ"ג) ל' גדודים ולסטים, צנים פחים הם טמונים בדרכי המעקש דרכיו כלומר יסורים מוכניי לו: **שומר נפשו ירחק מהם**. שמיישר מעשיו ינצל מהם: **[ו] חנוך לנער**. לפי מה שתלמד לנער ותחנכהו בדברים אם לטוב אם לרע: גם כי יזקין לא יסור ממנה: **[ז] עשיר ברשים ימשול**. עם הארץ צריך לתלמיד חכם לעולם: **[ח] זורע עולה**. יקצר און. לפי זריעתו קצירתו לפי פעולתו יהיה קבלת משכורתו. ושבת עברתו יכלה. קנה השבולת שלו כלה והולך לו, יש אומרים (סא"א) שבת

חמתו שרודה בני אדם כלה והולך לו לפי שמפסיד את יכולתו: **[י]** גרש לץ. יצר הרע: **[יא]** אוהב. טהר לב חן שפתיו. מי ששפתיו חן: רעהו מלך. הקב"ה אוהבו ומחבבו: **[יג]** אמר עצל ארי בחוץ. איך אצא ללמוד תורה: **[יד]** שוחה עמוקה פי זרות. פי עובדי גלולים: זעום ה'. מי שהקב"ה שונאו נופל ונכשל בה: זעום. נזוף מלפניו: **[טז]** עושק דל להרבות לו. עושר: נותן לעשיר. סוף שנותן ממונו לעו"ג העשירי ואך למחסור הוא בא: **[יז]** הט אזנך שמע דברי חכמים. ללמוד תורה מחכם כל שהוא: ולבך תשית לדעתי. ואם רבך רשע לא תלמוד ממעשיו: **[יח]** כי נעים יהי לך לאחר זמן אם תשמרם ותצפנם בבטנך שלא תשכחם ואימתי יהיו שמורים בלבך בזמן שיכוננו על שפתיך כאשר תוציאם בפיך: **[יט]** להיות בה' מבטחך הודעתיך. אני מודיעך שתבטח בה' ותעסוק בתורה ולא תאמר איך אבטל ממלאכתי ואיך אתפרנס: **[כ]** הלא כתבתי לך שלשים. תור' ונביאים וכתובים: **[כא]** להודיעך קושט. שלישים כתבתי לך כדי שתבין מתוכם: קושט אמרי אמת. להשיב אמרים אמת: לשולחך. לשואלך הוראה: **[כב]** אל תגזל דל. אל תגזלנו כי תראנו דל בעבור שהוא דל ואין לו כח לעמוד נגדך: **[כג]** כי ה' יריב ריבם וקבע. ויגזול את הנפש: קובעיהם. גוזליה' ובלשון ארמי קביעה גזילה במסכ' ראש השנה אתא ההוא גברא לקמיה אמר ליה קבען פלניא וכו': **[כד]** אל תתרע. אל תתחבר לשון רעות: **[כה]** פן תאלף. פן תלמד: **[כו]** אל תהי בתוקעי כף בעורבים משאות. הלואות כמו משאת מאומה (דבריי' כד): **[כז]** אל תסג גבול עולם. אל תשג אחור מנהג אבותיך ואז"ל המניח כלכלה תחת הגפן בשעת בצירה כדי שיפול בתוכו הפרט על זה נאמר אל תסג גבול וגו', תסג כמו יסוגו אחור (תהלים קכט):

משלי פרק-כג

[א] כי תשב ללחום. לאכול: בין תבין. תן לבך לדעת מי הוא אם עינו צרה או יפה: **[ב]** ושמת שכין בלועך. בלחיך אם ראית עינו צרה אל תאכל משלו: אם בעל נפש אתה. אם רעבתן אתה ותאב לאכול טוב לתחוב שכין בין שניך, ורבותינו דרשו בתלמיד היושב לפני רבו אם יודע ברבו שיחזיר לו תשובה על כל דבר שישאלהו ידקדק וישאל שמועתו ואם לאו ישתוק: **[ג]** אל תתאו למטעמותיו. אלא פרוש ממנו ולך לפני רב הגון ולא תביישהו בשאלות אחר שלא ידע להשיב: **[ד]** אל תיגע להעשיר. לעשות גירסתך חבילות חבילות כי סוף שתשכחנה: **[ה]** התעיף עיניך בו. כרגע שתכפול עיניך לעמצו ואין אותה גירסא מצויה בך: התעיף. כמו וכפלת ותעיף: **[ז]** כי כמו שער בנפשו. שער זה נקוד חציו פתח וחציו קמץ וטעמו למטה לכך הוא פעל ולא שם דבר שאם היה שם דבר היה קמץ וטעמו למעלה ככל שער שבמקרא ופתרונו כאלו שפך האוכל הזה מרה בנפשו של רע העין כן הוא, שער מן לשון התאנים השערים המרי'

(ירמיה כט): **[ח]** פתך. שאכלתו בביתו סוף שתקיאנה מפני הבושה: **ושחת דבריך הנעימים**. חנות שהחזקת ודברת לו דברים רכים הכל אבדת: **[י]** ובשדי יתומים. בלקט שכחה ופאה הראוי להם: **[טז]** בדבר שפתיך מישרים. ע"י שחכם לבך: **[יז]** אל יקנא לבך בחטאים. בהצלחתם להיות רשע כמותם: **[יח]** כי אם יש אחרית. אם זה משמש בלשון אשר כלו אשר בעבור זה יש אחרית תקוה אליך: **[יט]** שמע אתה בני וחכם ואשר בדרך לבך. מאחר שתתחכם תוכל ללכת בדרכי לבך כי לב חכם לא ישיאך לעבירה: **[כא]** כי טובא וזולל יורש. יתמסכן: **וקרעים תלביש נומה**. העצלות והתנומה תלביש אותך בגדי קרועים: **[כג]** אמת קנה. ואם לא תמצא ללמוד בחנם למוד בשכר ואל תאמר כשם שלמדתי בשכר כך אלמדנה בשכר: **[כז]** ובאר צרה. אשטרייני"א בלעז: **[כח]** אף היא כחתף. פתאום: **ובוגדים באדם תוסיף**. מרבה בישראל בוגדים לה' ועל האפיקורסין מדבר: **[כט]** למי אוי למי אבוי. לשון צעקה ויללה. למי מדינים למי שיח. למי שיש לו מדינים עם הבריות ושיחה יתירה לו אוי ואבוי כי ברב דברים רב פשע: **למי חכלילות עינים**. מרוב יין מאדימים עיניו וגנאי הוא: **[ל]** ממסך. ממוזג והוא שם דבר כמו ממכר: **לחקור ממסך**. שחוקרין ובודקין היכן מוכרין יין טוב: **[לא]** אל תרא יין כי יתאדם. אל תתן בי עיניך: **כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים**. המרבה שכרות כל עבירות דומות לו למישור כל הדרכים ישרים בעיניו. בכוס בכיס כתיב כלומר השותה נותן עין בכוס והחנוני בכיסו של זה: **[לב]** יפריש. ל' עקיצה פוייני"ט בלעז, במלמד הבקר תרגום בפרש תורי ובגמ' דנקיט פרשא אגוילוי"ן בלע"ז, ויש פותרין מפרישו מן החיים: **[לג]** עיניך יראו זרות. כשתשתכר היין בוער בך ומשיאך להביט בזונות: **[לד]** והיית. משוגע: **כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל**. תורן הספיני נוח לפול ממנו: **[לה]** הכוני בל חליתי וגו'. כשיקץ מיינו אינו מרגיש בכל הרעות שעברו עליו וחוזר לשתות:

משלי פרק כד

[ה] גבר חכם בעוז. איש חכם הוא תמיד בעוז: **[ז]** ראמות לאויל חכמות. מין אבן יקרה שאינה מצויה כמה דתימא ראמות וגביש (איוב כח) כלומר כל חכמה דומה לכסיל כאבן יקרה וכמרגליות לקנות לומר איך אעסוק בתורה מתי תעלה בידי אבל החכם שוני היום מעט ולמחר מעט: **[ח]** מחשב להרע. חורש תחבולות רשע, לו בעל מזמות יקראו. גורם לו רע שהבריות קוראים לו בעל מזמות עצת רשעים: **[ט]** זמת אולת. עצת אולת חטאת לבעליה: **ותועבת לאדם לץ**. ליצנות היא המתעבת את האדם על הקב"ה ועל הבריות: **[י]** התרפית. מן התורה: **ביום צרה צר כחכה**. מלאכי השרת לא יהיו מאמצין כחך זה מדרש חכמים, ולפי פשוטו התרפית ביום צרת אהובך לעמוד מנגד: **צר כחכה**. ביום פורענותך דכתיב

אם החרש תחרישי וגוי (אסתר ד): **[יא]** **הצל לקוחים וגוי**. להציל את הלקוחים למות, את המטיי להרג, אם תחשוך מלהצילם על זה אמרתי צר כחך: **[יב]** **כי תאמר**. שמא תאמר וזהו כי משמש בלשון דלמא: **[יג]** **אכל בני דבש**. כלומר דרך בני אדם לאכול דבש כי טוב הוא אף: **[יד]** **כן דעה חכמה לנפשך**. וכשם שאתה רודף לאכול דבש כן תהא רודף לדעת חכמה: **אם מצאת**. אותה, אז יש אחרית: **[יט]** **אל תתחר**. להיות כמותם כמו איך תתחרה (ירמיה י"ב) כי אתה מתחר' בארז (שם כב): **[כא]** **ירא את ה' בני ומלך**. ירא את המלך ובלבד שלא יסירך מיראת ה' ולעולם יראת ה' קודמת עם שונים אל תתערב האומרים שתי רשיות יש: **[כב]** **ופיז שניהם**. שבר עייג ושבר עובדיה: **[כג]** **גם אלה לחכמים**. כל הדברים שבענין שלמטה אמורי לחכמים היושבים בדין שלא יכירו פנים במשפט כי לא טוב: **[כו]** **שפתים ישק**. ראויים כל שפתים לנשקו: **[כז]** **הכן בחוץ**. זה מקרא: **ועתדה בשדה**. זו משנה: **אחר ובנית ביתך**. זו גמרא, ד"א כמשמעו בתחלה קח לך שדות וכרמים ואחר כך ועתדה לשון עתודים (בראשית לא) שים לך בהמות בשדה ואח"כ ובנית ביתך תקח אשה: **[כח]** **והפתית בשפתיך**. תתפתי לרעך בדבורך: **[ל]** **איש עצל**. שאינו חוזר על גרסת תלמודו: **[לא]** **קמשונים**. חוחים: **כסו**. נכסו: **חרלים**. גדולי מקמשונים והרי הם חדים כקוצים: **וגדר אבניו נהרסה**. כך מי שאינו חוזר על תלמודו מתחלה משכח ראשי פרקי' וסוף מחלף דברי חכמים מזה לזה שאומר על טהור טמא ועל טמא טהור והוא מחריב את העולם: **[לד]** **מתהלך רישך**. הדברים שאתה רש מהם יבואו לך במרוצ':

משלי פרק-כה

[א] **גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו**. חזר לדורשי' כשנתמנה חזקיהו למלך והוא הושיב תלמידים בכל עיר כדאמרינן בפ' חלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ: **העתיקו**. החזיקו: **[ב]** **כבוד אלהים הסתר דבר**. כגון מעשה מרכבה ומעשה בראשית: **וכבוד מלכים חקור דבר**. כשאתה דורש בכבוד מלכים או בכבוד חכמים שעשו סיגים לתורה ובגזרות שגזרו בהם יש לך לחקור ולדרוש ולשאול טעם לדבר אבל כשתדרוש במעשה מרכבה ובמעשי בראשית ובחוקי הכתובים בתורה כגון חוקים ודברים שהשטן מקטרג עליהם ומשיב עליהם באכילת חזיר וכלאי כרם ושעטנז אין לך לחקור רק להסתיר ולומר גזרת מלך הוא: **[ג]** **אין חקר**. לרום שמים ולעומק הארץ וללב מלכיי אין חקר שכמה דינים באים לפנייהם וכמה מלחמות וצריכים לתת לב לכולם ואם כל הלשונות מדברים וכל הידים כותבין אינן יכולין לכתוב חללה של רשות: **[ד]** **הגו סיגים מכסף**. משוך כמו כאשר הוגה מן המסילה (שמואל ב כ) כשם שאין הכלי של כסף יוצא למלאכת צורף עד שיוציאו ממנו סיגים

של נחשת שבו כך אין צבור נפטרין מעונש עד שיוציאו מתוכי הרשעים ויעשו בהם דין: **[ו]** אל תתהדר לפני מלך. להראוי כבודך ולהתגאות לפני מלך או לעמוד לפני מי שגדול ממך כי טוב שיאמרו לך עלה הנה משתבוא בלא רשותו ויאמרו לך צא: **[ז]** אשר ראו עיניך. שדבר זה אמת: **[ח]** פן מה תעשה. פן תבא לידי לא תדע מה לעשות באחריתה: **[ט]** ריבך ריב את רעך. ואם על כרחך אתה צריך לריב ולהוכיח עם רעך מ"מ סוד אחר אל תגל. לא תזכיר לו דופי אבותיו שמתו שאין הכל יודעין אותו ואתה מגלהו: **[י]** פן יחסדך שומע. חרפת מצרים (יהושע ה') מתרגמין חסודא דמצראי, פן יחסדך, השומע ויקראך מוציא דבה: **[יא]** תפוחי זהב. כעין כפתורין מצויירין על משכיות כסף משכיות כלים המצופין בכסף כמו ושכותי כפי (שמות לג): **דבר דבור על אפניו**. על כנו ודוגמתו נשאתי אימיק אפונה (תהלים פח) מבוססת ומיושבת בקרבי ואין זה מגזרת אופן וגלגל (ישעי' כח) שאלו כן היה נקוד פתיח תחת הפ"א כמו האופנים ולא יפול בו נקודת חטף קמץ: **[יב]** נזם זהב וחלי כתם. עדי קבוצת זהב כמו ותעד נזמה וחליתה (הושע ב) כמו חלאים (שיר ז): **כתם**. לשון תכשיט זהב וכן כתם פז (שם ה): **[יג]** כצנת שלג. כקור ימי שלג שאדם מתאוה לו בימי קציר ולא שלג ממש שהשלג לא טוב הוא בשעת קציר: **[יד]** נשיאים ורוח וגו'. כאשר יהיה תוחלת שוא כשהשמים מתקשרים בעבים והרוח מנשבת ואדם מצפה שיבא גשם ולא בא והם מצטערים וכלות עיניהם כך איש מתפאר לומר כך וכך צדקה אתן ליד גבאי והוא משקר וכלות עיני עניים למתנתו ואיני באה: **[טו]** באורך אפים יפותה קצין. בעוד שהקב"ה מאריך אפו ואינו נפרע יתנו לב החוטאים לפתותו בתשובה ותפלה: **ולשון רכה**. בתפלה ותחנונים: **תשבר גרם**. עצם קושי הגזרה: **[טז]** דבש מצאת וגו': **[יז]** הוקר רגלך. כשם שאם מצאת דבש והוא מתוק לחכך אתה צריך שלא תאכל ממנו פן תשבענו והקאתו כך הוקר רגלך מבית רעך אע"פ שהוא מקרבך מנע מלבא שם יום יום פן ישבעך וישנא אותך, ולענין מדרשו אל תהי רגיל לחטוא שוגג ולהביא תמיד חטאות ואשמות לבית ה' שנקרא רע לישראל דכתיב זה דודי וזה רעי: **[יח]** מפיץ וחרב. שם כלי מלחמה: **[יט]** שן רעה. רצועה: **מועדת**. כמו ולא מעדו קרסולי (תהלים יח): **מבטח בוגד**. מכזב בו ביום צרתו כשן רצועה ומועדת: **[כ]** מעדה בגד ביום קרה. בגד עדים בגד מוסר כלי שהוא ראוי להסירו מעליו לפי שהוא בלוי כדמתרגמין ויסר ויעדי, וזה פתרונו בגד בלוי הרי הוא ביום קרה כחומץ על נתר. נתר. מין אדמה רכה כגון אדמה שלנו הנקרא קריד"א והיו חוקקים אותה ועושין כלים ואם יפול בו חומץ ממסמסו ונשחת. אף שר בשירים על לב רע. דומה לשניהם ומה הוא שר בשירים זה המלמד תורה לתלמיד רשע אשר אין בלבו לקיימה: **[כא]** אם רעב שנאך. כמשמעו, ורבותינו פירשוהו על יצר הרע אם רעב הוא ואומר לך להשביעו בעבירות משוך את עצמך לבית המדרש והאכילהו מלחמה של תורה וכן השקהו מים מימיה של תורה: **[כב]** כי גחלים. הם לו שאתה חותה ושואב מן המדורה לתת על ראשו: **חותה**. כל שאיבת גחלים מתוך ההסק קרי חותה כדאמר לחתות אש מיקוד (ישעי' ל): **וה' ישלם לך**. ישלימנו עמך שלא יתגבר עליך: **[כג]** רוח צפון תחולל

גשם. תוליד ותברא את הגשם: **ופנים נזעמים**. תחולל לשון סתר לה"ר גורם שיהיו פני הקב"ה נזעמים, וכן דמיון פתרון המקרא רוח צפון עשויה לחולל גשם ולשון סתר עשוי לפנים נזעמים: **[כד] טוב שבת על פנת גג**. על סלוק השכינה נאמר: **מאשת מדינים**. כנסת ישראל שהרשיעו את מעשיה' והקניטו להקב"ה: **ובית חבר**. בית שחברו בו גלולים לשכינה: **[כה] על נפש עיפה**. עשויה להשיב נפש עיפה: **ושמועה טובה**. אף היא שוה להם וכן יעקב ותחי רוח יעקב אביהם (בראשית מה): **[כו] מעין נרפש**. עכור ברגלים: **צדיק מט לפני רשע**. כשהצדיק מט לפני הרשע וירא להוכיח על פניו דרכו שנאו הדבר כמעין נרפש ומקור נשחת: **[כז] אכול דבש**. לאכול דבש יותר מדאי רמז הדבר לדורש במעשה מרכבה ובמעשה בראשית לגלות לרבים ועמי הארץ מלגלים על הדברים ושואלים מה למעלה מה למטה: **וחקר כבודם כבוד**. והיכן החקר ראוי להיות בדברי חכמי אשר כבודם כבוד בגזירותיהם יש לשאול מה טעם גזרו כך ולמה סייגו בכל גזירה וגזירה:

משלי פרק-כו

[א] כשלג בקיץ. בשעה ששוטחין התאנים בחמה ליבשן ולעשות קציעות כדאמר הלחם והקיץ לאכול הנערים (שמואל ב טו): **[ב] כצפור לנוד**. שהוא נד וכדרור שהוא חוזר לקנו: **כן קללת חנם לא תבוא**. למי שהוציאה בפיו: **דרור**. הוא עוף הנקרא רונדל"ע בלעז ונקרא דרור שדרה בבית כבשדה: **[ג] שוט לסוס**. הוא עשוי ואף שבת נכון לגו כסילים יסורין מוכננין לרשע: **[ד] אל תען כסיל**. בדברי ריב ומצה פן תשוה לו: **[ה] ענה כסיל**. הבא להסיתך לרעה הודע לו אולתו: **פן יהיה חכם בעיניו**. וטעם שני פסוקים אלו מפורש בתוכם אל תען בדבר שתשוה לו אם תענהו ענה כסיל בדבר שאם לא תענהו יהי חכם בעיניו: **[ו] מקצה רגלים חמס שותה**. מי ששולח דברים ביד כסיל הוא מקצה רגלי שלוחים הרבה לחזור ולשלוח לתקן מה שעיות הראשון אשר שלחו בתחלה ושותה חמס שחבירו זועף עליו על שליחות הכסיל: **[ז] דליו שוקים מפסח**. גבהו כמו דלו עיני (ישעי' לח) השוקים של כל אדם נראין לפסח גבוהים ממנו, ודבר זה משל בפי כסיל האומר אותו על לימוד החכמה איך אנו באים ללמוד החכמה נפלאה וגבוהה היא ממנו, המשל אומר דליו שוקים מפסח: **[ח] במרגמה**. פרונדול"א בלעז שאבן שצוררין בו לא להתקיים היא שם שעומדי להזרק כך הנותן לכסיל כבוד אינו של קיימא, ורז"ל דרשו על המלמד תורה לתלמיד שאינו הגון שהוא כזורק אבן למרקוליס: **[ט] חוח עלה ביד שכור**. כחוח שהוא נדבק ביד שכור כן המשל האמור למטה נדבק בפי הכסיל להיות להם לחוח ולקוץ מכאיב, ומהו המשל: **[י] רב מחולל כל**. הקב"ה ברא את הכל ודן את הכל ככסיל כחכם אין אנו צריכין לשום חכמה: **ושוכר כסיל**. לא כבשר ודם שלא ישכור אלא

פועלים בקיאים ולא ישכור אלא העוסקים במלאכתו אבל הקב"ה מחולל כל ושוכר הכסילים ושוכר עובר דרכים הבטלנים מכל מלאכה, ומדרש אגדה ושוכר כסיל מל' וסכרו מעינות תהום (בראשית ח) ולשון עושי שכר (ישעיה יט) הקב"ה סוכר מזל כסיל המשמש בימות החמה מתשרי ואילך ומאז הוא סוכר וסוגר כל עוברי הים מליכך בו עד הפסח, ובדברי רבי משה ראיתי רב מחולל כל עשיר יש לו פעולות הרב' ואם שוכר כסיל במלאכתו הנה הוא כשוכר כל עוברי דרך שרואין בקלקול המלאכה להורות איך יתכן ואיך יש לו לפעול ודבר ריק הוא ואינו ענין כאן: **[טו] בצלחת.** ביורה חמה נותן ידו מפני הקור: **[טז] משיבי טעם.** חכמים: **[יז] מחזיק באזני כלב.** העובר להתעבר על ריב לא לו הרי הוא כאוחז באזני כלב הגורם שישכנו על חנם: **[יח] כמתלהלה.** כמתגיג לירות זיקים של אש כמו ובזיקות בערתם (ישעיי נ) מל' זקוקים דינור, ד"א זיקים פרונוזולא"ש מלשון אבני קלע (זכריה ט) וכן בגמרא זיקתא פסיק לן ויורה חצים ומות: **[יט] כן איש רמה.** מפתה ומסית את חברו מדרכי חיים לדרכי מות וכשחבירו מרגיש שהוא מתעה אותו אומר מצחק אני: **[כ] באפס עצים.** כלומר שני דברים אלו שוין כשם שבאפס עצים תכבה אש כך באין נרגן של לה"ר המסכסך בעלי ריב ישתוק מדון: **[כא] פחם לגחלים ועצים לאש.** פחם של אש עשוי להבעיר גחלים עמומות ועצים עשויין להסיק אש ואיש מדון לחרחב ריב: **[כב] כמתלהמים.** ל' מתלחמים ורז"ל פרשו כמתלהמים כמת להם דברי המרגלים היו להם למיתה: **חדרי בטן.** היא מיתת הדרוקן: **[כג] מצופה על חרש.** כסיגי כסף המדובקים על החרש שצורפין אותו בו והוא מבהיק כאלו הוא כסף ואין בו תועלת כן שפתים דולקים ולב רע. הרודפים אחר הבריות להסיתם בחלקות ומדברים אחד בפה ואחד בלב ולב רע נראין כאוהבין והם אויבים: **דולקים.** כמו דלקת אחרי (בראשית לא): **[כד] ינכר שונא.** בדבורו מתנכר השונא שלא יכירו שהוא שונא, דיסקנויישי"ט בלעז: **[כו] תכסה שנאה.** העושי מעשיו במחשך ומכסה במשאון שהוא חושך (ס"א שואת חשך) את הדבר השנאווי להקב"ה סוף שהקב"ה מגלה רעתו בקהל שיכירו בו שהוא רשע: **[כז] כורה שחת.** כגון בלעם שהשיא עצה לבלק על ישראל והפיל מהם כ"ד אלף ובא למדין לתבוע שכרו ונהרג ביד ישראל: **וגולל.** כלומר סופו של המעמיד מכשול שיכשל בו: **וגולל אבן.** מגללו ממקום למקום שיכשלו בו בני אדם, ואגדה פותרו באבימלך שהרג שבעים אחיו על אבן אחת וסוף מת באבן שנאמר ותשלך אשה אחת פלח רכב ותרחץ גלגלתו וגוי' (שופטים ט'): **[כח] ישנא דכיו.** מי שמקבל לשון הרע שונא את הנדכאים תחתיו שכן על לשון הרע רדף שאול לדוד והרג נוב: **ופה חלק.** פה של חלקלקות: **יעשה מדחה.** עושה דיחוי שדוחה את מקבלו מעל הקב"ה:

[א] אל תתהלל. אל תתפאר עכשיו בדבר שעתיד להיות ליום מחר: **כי לא תדע מה ילד יום.** שמא היום יולד שום רעה שיבטל מחשבות מחר: **[ג] ונטל.** משא: **וכעס אויל.** שהאויל מכעיס להקב"ה גורם להביא כעס לעולם: **[ד] ושטף אף, ומי יעמוד.** לפני קנאתו של קנא ונקם: **[ו] ונעתרות.** ל' גודל כמו העתרת' עלי (יחזקאל לה): **[ז] תבוס נופת.** תרמוס ברגל כמו יבוס קמינו (תהלים נד): **כל מר מתוק.** כל דבר מר מתוק לה, ויש לפותרו בתלמוד תורה המראה א"ע כשבע שאינו מתאוה לדברי תורה לתאות נפש: **תבוס נופת.** אף הטעמים המיושבים על הלב אינם חשובים עליו והמתאוה לה אפ"י דברים הבאים לו במרירות וביגיעה הם מתוקים לו: **[ח] נודדת מן קנה.** שהולכת ומטלטלת כן האיש הנודד ממקומו ת"ח הנודד מן הלמוד מלחזור על גרסתו: **[ט] שמן וקטרת.** ריח שמן אפרסמון וריח קטרת משמחין לב: **ומתק רעהו מעצת נפש.** מי שחברו מקרבו וממתק לו בדבריו הוא טוב ממה שנפשו יועצתו, ד"א ומתק רעהו המכשיר מעשיו שהן מתוקין להקב"ה טוב לו ממה שהוא ממלא תאות לבו: **[י] רעך.** ורע אביך. הקב"ה שנקרא רע לישראל ורע אביך שחיבב את אבותיך: **אל תעזב.** אם עזבת יבא עליך פורענות: **ובית אחיך.** אל תבטח בבני עשו וישמעאל שיקרבוך מצינו כשגלו ישראל לבבל היו אומרים למוליכיהם בקולר בבקשה מכס הוליכוננו בדרך אחינו בני עשו וישמעאל והיו בני ישמעאל יוצאים לקראתם ומקדמין אותם במיני מלוחים ונודות נפוחים: **מאח רחוק.** טוב שישכון ביניכם הקרוב לקוראיו משתבואו אצל אח שנתרחק לאמור יקרבו ימי אבל אבי וגוי: **[יא] חכם בני.** התחכם בני: **ושמח לבי.** ותהא לבי שמח בך: **[יב] ערום ראה רעה.** רואה פורענות הבאה על הארץ ונסתר הימנה שמשך ידו מן העבירה ופתאים לא נסתרו אלא עברו בדרך רעה: **ונענשו.** ונפסדו: **[יג] כי ערב זר.** אדם שנעשה ערב גורם שאמר הדיין למלוה קח בגדו: **[יד] מברך רעהו.** יש משבח את חבירו יום יום והברכה נהפכ' לקללה שאומרים עליו שהוא וותרן בממונו ועשיר והכל באין ושואלין ממנו והמלכות מתגרת בו לגבוי ממון כך נדרש במסכת ערכין, ועוד יש במדרש רבי תנחומא כנגד בלעם שהיה מברך את ישראל בקול רם שנאמר וישא משלו וגוי (מדבר כג) ל' נשיאות קול וסופו יעץ להחטיאם: **[טו] דלף טורד.** גשם הנוטף מן הגג לתוך הבית וטורד את בני הבית: **ביום סגריר.** יום הגשם שהכל נסגרים בבתיים: **ואשת.** מדינים נשתוה. שניהם שוין: **[טז] צופניה צפן רוח.** מי שסבור לשומרה מתזונותיה צפונת רוח הוא כשם שאי אפשר לצפון הרוח כן היא לא תצפנה: **ושמן ימינו יקרא.** קורא הוא הצרעת לבוא עליו עד שיגרשנה כמצורע המטהר בשמן בבהן ידו הימנית: **[יז] יחד פני רעהו.** יחד ת"ח מחדדין זה לזה בהלכה: **[יח] יאכל פריה.** וכן שומר אדונו יכובד, ויאכל פרי מעלליו: **[יט] כמים.** הללו הפנים שאתה מראה לתוכן הן מראות לך: **כן לב האדם לאדם.** חברו לפי מה שאדם יודע שחבירו אוהבו כן הוא מראה לו פנים: **[כ] שאול ואבדה.** לא תשבענה. מלקבל את הרשעים לתוכם כשם שעני האדם רשע לא תשבענה מלשוט אחר יצר הרע מלמלאות תאותו: **[כא] מצרף.** כלי עשוי לצרוף כסף והכור עשוי לבחון זהב ואיש נצרף

ומתחשב לפי מהללו ע"י שהבריות מהללות אותו במעשיו הטובים נבחן לרבים אם טוב אם רע: **[כב]** **הריפות**. חטים הנידוכים במכתש: **מכתש**. אסיתא מורטיו"ר בלעז: **בעלי**. הוא בוכנא פולין מורטר"ו בלעז על שם שמעלין אותו ומכין בו תמיד נקרא עלי: **[כג]** **פני צאנך**. אל יקלו בעיניך להתבונן במ תמיד מה הם צריכים: **[כד]** **כי לא לעולם חוסן**. שאם אתה עשיר בכסף ובזהב שמא לא יתקיים לעולם לכך אל תבזה דברים קטנים שלך: **[כה]** **גלה חציר**. כשגלה החציר בימי ניסן ויראה הדשא ונאספו עשבים לצמוח אז ייטיב לך שיהיו גזותיהם של כבשים ללבושך: **[כו]** **ומחיר שדה**. ישו לך העתודים כי תאכל הבשר ותמכור העורות: **[כז]** **ודי**. פרנסתך: **ללחמך וללחם ביתך**. תסתפק בחלב העזים הרי מליצתו, והמשל כן. הוא, פני צאנך הרב המתמנה על הצבור ישאם בחיקו וינהלם לאט, כי לא לעולם חסן, ובזאת יאכל פירות והקרן קיימת: **גלה חציר**. כשיתפשטו שמועותיו ותגדל התורה על ידו אז יהיו הכבשים האלה לבושו יהיו התלמידים לו לשם ולבוש הוד והדר:

משלי פרק-כח

[א] **נסו ואין רודף רשע**. נסו הרשעים כשיבא אידם ויפלו בדבר קל מאין רודף: **וצדיקים**. אמיץ לבם בהקב"ה ככפיר אשר יבטח בגבורתו: **[ב]** **בפשע ארץ רבים שריה**. שזהו פורענות לארץ בהיות שריה רבים הרודפי רק אחר בצעם: **ובאדם מבין**. ובשביל אדם מבין יתארך הפורענות מלבוא: **[ג]** **גבר רש**. דיין עם הארץ עושק דלים. בדין על שאינו מתון בדין הרי הוא כמטר הסוחף את השדה ואין עושה פירות: **סוחף**. שוטף ובמשנה נסתחפה שדהו וכן נסחף אביריך (ירמיה מו) נשטפו ומעדו וכשלו: **[ה]** **אנשי רע לא יבינו משפט**. אינם משימים לב לפורעניות העתידי שיתבוננו בה וישובו מדרכם וינצלו: **ומבקשי ה' יבינו כל**. טובה ורעה, משפט, יושטיצ"א בלע"ז כך פירש רבי תנחומא על דור המבול: **[ו]** **טוב רש**. אף עני שבתורה: **והולך בתומו**. במעשים טובים: **[ז]** **ורועה זוללים**. מחבר לו זוללים והוא ל' רעים: **[ח]** **מרבה הונו בנשך**. ותרבית לחונן דלים. הרשות שומעין עליו שהוא מתעשר בלא משפט ונוטלין ממונו ובונים בו גשרים ומתקנין בו הדרכים וזהו חנינת דלים כך דרשו רבי תנחומא: **[י]** **בשחותו**. מל' שחת: **[יא]** **איש עשיר ודל מבין**. כנגד רב ותלמיד הוא מדבר שהתלמיד חוקר ועל ידו הרב מתחכם: **[יב]** **יחופש אדם**. יתחפש בכל מיני עלילות: **[יג]** **ומודה ועוזב**. מודה פשעיו ועוזבם משוב במ עוד: **[יד]** **מפחד תמיד**. דואג מעונש ובכך מתרחק מעבירה: **[טו]** **ארי נוהם**. הוא להם: **ודוב שוקק**. נהימה לארי ושקיקה לדוב שניהם לשון צעקה: **[טז]** **חסר תבונות**. מתוך שהוא חסר תבונה הוא רב מעשקות כי אינו נותן לב על חייו ומרבה לעשוק שהרי השונא בצע יאריך ימים: **[יז]** **אדם עשוק בדם נפש**. (שיש עליו עושק דם) הוא המחטיא את

חבירו ואבדה נפשו על ידו: **עד בור ינוס**. עד יום מותו ינוס לעזרה שיתכפר לו: **ואל יתמכו בו**. משמים להספיק בידו לשוב שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידו בגיהנם כך נדרש במס' יומא: **[יח] יפול באחת**. ברעה אחת ואין תקומה למפלתו: **[יט] ישבע ריש**. עניות: **[כ] איש אמונות**. הנותן מעשרותיו באמונה שאין עד בדבר אלא הקב"ה רואה ומרבה לו ברכה: **ואץ להעשיר**. דוחק השעה להתעשר בשל עניים: **[כא] יפשע גבר**. המטה משפט: **[כב] נבהל להון**. ממהר להרבות הון וגוזל תרומותיו ומעשרותיו: **כי חסר יבואנו**. חסרון יבא לו שהמארה משתלחת במעשי ידיו: **[כג] מוכיח אדם וגו'**. על עבירות שבידו ומפרישו מהם: **אחרי חן**. לאחר זמן חן ימצא בעיניו יותר ממחליק לשון, מצינו בבראשית רבה כל מקום שנאמר אחרי אינו אלא מופלג, אחר, סמוך, בתנחומא על אלה הדברים מוכיח אדם אחרי, זה משה שהוכיח את ישראל אחר הקב"ה שנקראו אדם שנאי (יחזקי' לד) אדם אתם ונאמר בו כי מצאת חן בעיני (שמות לג) ממחליק לשון זה בלעם האומר לישראל דברים מתוקנים מה טובו אהליך יעקב (מדבר כ"ו) משה מכריז השמרו לכם פן יפתה ובלעם מכריז ומחניף עשו תאותכם ואינו מקפיד לא איש אל ויכזב באומי אבל בכס אומי ולא יעשה ושלמה צוח על שניה' נאמני' פצעי אוהב ונעדרות נשיקות שונא (לעיל כז): **[כד] גוזל אביו**. הקב"ה: **ואמו**. כנסת ישראל המחטיא את הרבי' שגוזל הקב"ה מפריד ממנו בניו וגוזל מהם טובה: **משחית**. ירבעם: **[כה] רחב נפש**. להשיג כל תאותו: **יגרה מדון**. מגרה עליו מדת הדין: **[כז] נותן לרש**. צדקה: (אין מחסור. להרבות לו צדקה סא"א), וכן הרב שאינו מונע תורה מפי התלמיד:

משלי פרק-כט

[א] מקשה עורף. מלשמוע: **פתע ישבר**. מהר ישבר: **[ג] ורועה**. מחבר לו זונות ורבותינו אמרו האומר שמעוה זו נאה אשננה וזו אינה נאה לא אשננה וסיוע במקרא שאין זונות במקרא מלא אלא זה בלבד: **[ד] יעמיד ארץ**. אם שופט אמת הוא יעמיד ארץ: **ואיש תרומות**. איש גאות שאינו חש להיות מתון בדין ורבותינו אמרו אם הדיין דומה למי שאינו צריך לקנות אוהבים וליקח שוחד הוא יעמיד ארץ ואם דומה לכהן השואל תרומות על הגרנות הוא יהרסנה: **[ה] מחליק**. מדבר חלקות: **[ו] בפשע איש רע**. יבא מוקש: **וצדיק**. שלא הלך בדרכיו ירון ושמח: **[ז] דין דלים**. ייסורי דלים ומה הם צריכים ונותן להם לב: **[ח] יפיחו**. ילהיבו כלהבת אש הנפוח ברוח: **[ט] איש חכם נשפט**. מתוכח עם האויל: **ואין נחת**. בין מראה לו פנים זעופי' בין שמראהו פנים שוחקו' אין נחת לא בזו ולא בזו אינו מוצא קורת רוח מצינו באמציה שהראה לו הקב"ה פנים שוחקות ומסר בידו אדום ובשובו מהכות (ד"ה ב כה) ויבא את אלהיהם ולהם השתחוה לאחז הראה הקב"ה פנים זועפות ומסרו ביד מלכי ארם ויזבח

לאלהי דמשק כי אמר אלהי ארם מעזרים להם: **[י]** **יבקשו נפשו**. ל' חבה ונראה שכן הוא כמה שאמר דוד לאביתר (שמואל א כב) אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך מי שיגמול לי חסד יגמול לך ואין הפותרים מודים לי: **[יא]** **באחור ישבחנה**. כשיוציא הכסיל כל רוחו בא החכם וישפילנו במענה לשונו ודומה לו משביח שאון ימים (תהלים סה) בשוא גליו אתה תשבחם (שם פט): **[יג]** **ואיש תככים**. איש מזימות בעל תורה, ורבותינו (תמורה טז ויקרא רבה פי ל"ד) פירשו תלמיד שאמר לרב השניני פרק א' ומלמדו: **[טו]** **ונער משולח**. ששלחו אביו ללכת בדרכי לבו סופו מביש אמו. ישמעאל על שהיה רשע גרם לשרה שאמרה לאברהם גרש את האמה וגומר (בראשית כא): **[יח]** **באין חזון יפרע עם**. כשגורמין ישראל שהנבואה מסתלקת מהם ע"י שהם מלעיבי בניאיס יפרצו בס פרצו ויוצאין לתרבות רעה: **[יט]** **כי יבין ואין מענה**. כיון שרואהו שמוכיחו שותק והוא חוזר ומקלקל לכך צריך ליסרו במכות ועונשין ולא דבר עם עבד ממש אלא על כל הממרי' דברי השופטים: **[כ]** **אץ בדבריו**. ממהר ונבהל להשיב: **תקוה לכסיל ממנו**. יש לכסיל תקוה יותר ממנו: **[כא]** **מפנק מנער עבדו**. יצר הרע: **מנון**. שליט וכן לפני שמש ינון שמו (תהלים עב) וכן כל נין שבמקרא שהנין קם תחת אביו לשלוט בנכסיו: **[כב]** **איש אף יגרה מדון**. כמשמעו מדון מדת הדין: **[כג]** **יתמוך כבוד**. יקרב אל הכבוד ותומך בו תמיד: **[כד]** **אלה ישמע**. שמשביעין אותו אם ראית פלוני שגנב לי כך וכך ומתוך שהוא חולק עמו אינו מגיד: **[כה]** **חרדת אדם יתן מוקש**. מסורס הוא מוקש עבירה יתן חרדה לאדם ד"א כמשמעו מתוך שאדם צר עין וחרד אם יעשה צדקה יצטרך אל הבריות חרדה זו תתן לו מוקש, והראשון נוח לי: **[כו]** **פני מושל**. לדון לפניו: **ומה' משפט איש**. אם יזכה או אם יתחייב ובמושלים דבר הכתוב: **[כז]** **ישר דרך**. אדם שהוא ישר בדרכיו:

משלי פרק-ל

[א] **אגור בן יקה**. דברי שלמה שאגר את הבינה והקיאה כך פירשוהו חכמי': **המשא**. נבואה זו אמר על כן: **נאם הגבר לאיתאל**. אמר הגבר זה שלמה המשא הזה על עצמו בשביל איתאל על שסמך על חכמתו להרבות זהב וסוסים ונשים שהוזהר מלהרבות וכן אמר איתאל ואוכל ארבה נשים ולא יסורו את לבבי ארבה זהב ולא אסור ארבה סוסים ולא אשוב את העם מצרימה: **לאיתאל ואוכל**. בשביל שאמר אתי אל ואוכל לעשות ולא אכשל, לאיתאל, על איתאל כמו ואמר פרעה לבני ישראל, על בני ישראל: **[ב]** **כי בער אנכי**. על שסמכתי על חכמתי בדבר שהקב"ה דאג שמא יבוא לידי עבירה: **[ג]** **ולא למדתי חכמה**. ולא דעת קדושים ידעתי, שגרעתי או הוספתי על דברי משה: **[ד]** **מי עלה שמים**. כמשה: **מי אסף רוח**. פיח הכבשן: **מי צרר מים**. קפאו תהומות (שמות טו) נצבו

כמו נד (שם) בתפלתו של משה: **מי הקים**. את המשכן שבהקמתו נתבססו כל אפסי ארץ כך נדרש בפסיקתא: **מה שמו ומה שם בנו**. אם תאמר כבר היה דוגמתו אמור מה שם בנו איזו משפחה יצאה ממנו ונדע מי הוא: **כי תדע**. אם תדע מי הוא ואיך לא יראת לעבור על דבריו: **[ה] כל אמרת אלוה צרופה**. מזוקקה ולא כתב דבר שלא לצורך והיה לי ליוזר: **[ו] פן יוכיח בך ונכזבת**. יוכיח על פניך שע"י תוספתך אתה בא לידי עבירה וכ"ש אם תגרע: **[ז] שתים שאלתי מאתך**. עכשיו מדבר לפני הקב"ה: **[ח] ראש**. דלות: **הטריפני**. ל' מזון וכן טרף נתן ליראיו (תהלים קיא): **[ט] פן אשבע**. מתוך עושר וכחשתי. בהקב"ה מרוב גאווה ומהו הכחשה: **ואמרתי מי ה'**. כלומר אין אלהים: **ותפשתי שם אלהי**. להרגיל להשבע בו לשקר: **[י] אל תלשן עבד**. אל תמסור דין על אדם לצעוק עליו להקב"ה ואפי' הוא רשע אשר אביו יקלל וכל התועבות האמורות כאן בו, וראיה לדבר מהושע בן בארי כדאיתא בפסחים בפי' האשה שהלשין את ישראל ואמר החליפם באומה אחרת אמר לו הקב"ה קח לך אשת זנונים (הושע א): **[יג] דור מה רמו עיניו**. זה גסות הרוח: **[יד] דור חרבות שיניו**. החיצונות: **ומאכלות**. סכינים: **מתלעותיו**. שניו הפנימיות: **[טו] לעלוקה**. מנחם פתר לעלוקה כמשמעו למדנו שהוא ערבי והפותרים אומרים שהוא לשון שאול ומורד וכן במדרש תהלים למדנו כן שפותר שתי בנות גן עדן וגיהנם זו אומרת תנו לי צדיקיי וזו אומרת תנו לי רשעיי: **ארבע לא אמרו הון**. הרבה יש לנו: **[טז] ועוצר רחם**. תשמיש: **שאול ועוצר רחם**. שאול מלכות בבל שנאמר בנבוכדנצר הרחיב בשאול נפשו (חבקוק ב) ועוצר רחם זו היא מדי שבימיהם עצרו רחמים מישראל שנאמר להשמיד להרוג ולאבד (אסתר ג): **ארץ לא שבעה מים**. זו יון שלא שבעה מלגזור גזרות רעות על ישראל: **ואש לא אמרה הון**. נגד עשו שעשה בחימה בוערת על ישראל שאמרו להשמיד טף ונשים ביום אחד. וכן: **[יז] ליקהת אם**. לקמטי' הנקבציי ונקהין בפני אמו לשון יקהת עמים (ראשית מט) קבוצת עמים והיו"ד יסוד כמו יפעת ויעלת חן: **יקרוה**. לשון תנקר נקרת הצור (שמות לג) פוריי"ר בלעז יבא העורב שהוא אכזרי על בניו ויקרוה ולא יאכלנה ולא יהנה בה ויבא נשר שהוא רחמני על בניו ויאכלנה ויהנה בה, העורב אכזרי הוא כמו שנאמי' (תהלים קמז) לבני עורב אשר יקראו, והנשר רחמני שנאמר ישאהו על אברתו (דבריי לב): **[יח] נפלאו ממני**. נכסו משחלפו מעיני ואיני יודע להיכן הלכו שממהרין להסתר מן העין: **[יט] דרך הנשר**. זו בבל, הנשר הגדול ארץ האבר: **נחש**. זו מדי: **דרך אניה בלב ים**. זו יון שהיא קלה בגזירותיה: **דרך גבר בעלמה**. זו פרס שאמרה לעולם אהיה גברת. **[כ] ומחתה**. כופה פיה למטה כדכתיב כאשר ימחה הצלחת מחה והפך על פניה, אכלה, לשון נקיה דבר הכתוב: כן דרך אשה מנאפת. זו הרעה גרמה להם לכנסת ישראל שנאפה בעבודת גלולים וכדי הוא הפורעניות לבוא לה: **ואמרה לא פעלתי און**. כדאמר הנני נשפט אותך על אומרך לא חטאתי. ע"כ לשון רש"י שבמק"ג): **[כא] רגזה ארץ**. א"י: **[כב] תחת עבד**. זה נבוכדנצר שהיה עבד למרודך בלאדן וכותב אגרותיו כדגרסינן בחולין: **ונבל כי ישבע לחם**. זה אחשורוש שעשה משתה מאה ושמונים יום: **[כג] שנואה**

כי תבעל. כנגד יון: **ושפחה כי תירש גברתה.** זה עשו שהיה לו לעבוד ליעקב ונהפך הדברים: **[כה]** הנמלים עם לא עז. זו בבל שנאי (ישעיה כג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה: **ויכינו בקיץ לחמם.** נבוכדנצר עשה כבוד אחי להבי"ה בימי מרודך בלאדן אשר שלח ספרים לחזקיהו וכתב שם שלם למלכא חזקיהו שלם לקרתא דירושלם שלם לאלהא רבא ונבוכדנצר כותב אגרותיו היה ולא היה שם אותו היום וכשבא וספרו לו מה שעשו אי"ל אלהא רבא קריתו ליה וכתביתו ליה בסוף רץ אחר השליח והחזירו בשביל אותו מרוצה זכה למלכות הרי שהכין בקיץ לחמו כדרך הנמלה: **[כו]** שפנים עם לא עצום. זה מדי ופרס: **וישימו בסלע ביתם.** שבנו בית המקדש: **[כז]** שממית. אריני"א בלע"ז: **בידים תתפש.** בידה היא אוחזת ומתדבקת בכותלים: **שממית בידיים תתפש.** זה עשו שנאי והידיים ידי עשו (בראשית כז): **בהיכלי מלך.** שנכנס להיכל מלך והחריבו: **[כט]** מטיבי צעד. הולכים ומצליחים בגבורתם: **[ל]** ליש גבור **בבהמה.** זה נבוכדנצר שנאמר (ירמיה ד') עלה אריה מסובכו: **[לא]** זרזיר **מתנים או תיש.** לא ידעתי מהו ולפי המשמע היא חיה תשושה מתנים: **ומלך אלקום.** לא ידעתי מה הוא לפי פשוטו: ומדרש אגדה פותרין חמש פרשיות אלו של ארבע ארבע דברים כנגד ד' מלכיות לפי שנתאמצה ממשלתן על ישראל בעון שעברו על חמשה חומשי תורה הזכירם חמשה פעמים: בנו בית המקדש: **זרזיר מתנים.** זו מדי ופרס שזרזו מתניהם והרגו לבלשצר ונטלו מלכות בבל: **או תיש.** זה יון שנקרא תיש שנאי (דניאל ח) והצפיר השעיר הוא מלך יון: **ומלך אלקום עמו.** זו אומת ארם שאמר אני ואפסי עוד אין נצב לעומתו, אלקום. אין עומד עמו: **[לב]** אם **נבלת בהתנשא.** אם נתנבלת ע"י חבירך שחירפך (ס"א על ידי דבורך שחרפת וגדפת) את עצמך סופך להנשא בדבר: **ואם זמות.** בלבך להתקוטט שים יד על פה ושתוק: **[לג]** **כי מיץ חלב.** כי כאשר תצא חמאה על ידי מיץ חלב ודם על ידי מיץ החוטם יותר מדי כן יצא ריב על ידי מיץ אפים של כעס מיץ סחיטה פרימדור"א בלע"ז כמו (שופטים ו) וימץ טל וגוי ורבותינו פירשו אם נבלת עצמך על דברי תורה לדרוש ולשאול ספיקותיך לרבך ואפ"י נראית לו כשוטה בלא לב סופך שתהא מנושא ואם זמות אם שמת זמם על פיך וחסמת אותו ולא שאלת לו הכל סופך כשישאלך דבר הלכה תתן יד לפה ותאלם שלא תדע לענות כלום בו. כאשר מיץ חלב יוציא חמאה כן מיץ אפים שרבך כועס בך שלא הבינות מהר ואתה מתנבל עליה סוף יוציא מפידך אחר זמן הלכות רבות והוראות:

משלי פרק-לא

[א] **דברי למואל מלך.** דברי שלמה המלך שאמר למו הקב"ה כלומר בשביל שהעוה כנגד הקב"ה, למואל לאל כמו (איוב מ) למו פי דברים

לשמו של הקב"ה שאמר המלך: **משא אשר יסרתו אמו**. כשהתחתן עם בת פרעה ביום חנוכת בית המקדש והכניסה לו כמה מיני כלי זמר ונעור כל הלילה וישן למחרת עד ארבע שעות כדאית' בפסיקתא והיו מפתחות בית המקדש תחת מראשותיו ועל אותה שעה שנינו על תמיד של שחר שקרב בדי' שעות ונכנסה אמו והוכיחתו על המעשה הזה: **משא אשר יסרתו אמו**. משא של משל שיסרתו אמו: **[ב] מה ברי**. מה זאת עשית והגדת שאתה בני ולא בן אביך הכל יודעין שאביך צדיק גמור היה ואם אתה רשע יאמרו אמו גרמה לו: **בר בטני**. כל נשי אביך כיון שמתעברות אינן שבות לתשמיש ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מלובן ומזורז שהתשמיש יפה כל ששה חדשים אחרונים: **ומה בר נדרי**. כל נשי אביך היו נודרות שיהא להן בן הגון למלכות ואני נדרתי שיהא לי בן מלובן בתורה: **[ג] אל תתן**. אל תתיש: **לנשים חילך**. כחך: **[ד] אל למלכים למואל**. אין זה דבר הגון למלכים שהם להקב"ה, למואל כמו למו פי (שם): **אל למלכים שתו יין**. אין נאה להם להשתכר: **אי שכר**. כמו אין שכר: **[ה] מחוקק**. הכתוב בתורה וכ"ש מה שהוא בגרס': **[ו] לאונד**. למי שסופו לאבוד לרשעים: **למרי נפש**. המצטערין על ענים ועל אבלם: **[ח] כל בני חלוף**. אלו הן היתומים שחלפה עזרתם והלכה לה: **[י] אשת חיל**. היא התורה: **מי ימצא**. אשרי הזוכה למצוא אותה: **מפנינים**. מרגליות: **[יא] ושלל לא יחסר**. כלומר לא יחסר טוב: **ושלל לא יחסר**. אוכל פירות בעוה"ז ובעוה"ב: **[יג] דרשה צמר ופשתים**. לפי שהמשילה לאשה דבר לפי המליצה כצרכי מלאכת הנשים, והמשל כך הוא, דורשת התורה מקרא משנה מדרש ומחזרת אחריהם שהם צרכי התלמידים: **[יד] היתה כאניות סוחר**. מביאה היא ללומדיה ברכה ומזון: **[טו] ותקם בעוד לילה**. משכימים באשמורת: **ותתן טרף לביתה**. שונה הרב לתלמידים החוק הקצוב להם: **טרף**. מזון: **וחוק**. הוא מזון הקצוב להם: **[טז] זממה שדה**. זממה בזמם וברסן את עשו איש שדה: **ותקחהו**. מן העולם להאבידו: **מפרי מעשיה נטעה כרם**. ישראל לקיימם לחיי העה"ב: **[יח] טעמה**. דבורה: **לא יכבה בלילה נרה**. בליל כתיב חסר ה' בליל שמורים שנגפו המצריים האירה לישראל והגינה עליהם: **[יט] בכישור**. שקורין ווירטוי"ל בלע"ז המכשיר את הפלך לטוות, פלך פושי"ל בלע"ז: **בכישור**. בכשרון מעשיה: **תמכו פלך**. משען ומשענה כמו (שמואל ב ג) מחזיק בפלך: **[כ] כפה פרשה**. למי שמשים עצמו עליה כעני בו היא מתקיימת: **[כא] לא תירא לביתה משלג**. שדנין בו הרשעים מאש לשלג: **לבוש שנים**. ברית דם מילה, ד"א מלובשים בכפל נתן תתן (דברים טו) פתוח תפתח (שם) העניק תעניק (שם) כל אלו מצילין אותן משלג גיהנם, כך הוא נדרש בתנחומה: **לא תירא לביתה**. לבני ביתה: **משלג**. מצינה: **לבוש שנים**. בגדי צבעונין: **[כב] מרבדים**. מצעות נאות למטה כמו מרבדים רבדתי (לעיל ז): **[כג] נודע בשערים בעלה**. ניכר הוא בין חבריו מפני מלבושיו שהם נאים: **[כד] סדין עשתה**. לבוש תפארת נותנת לחכמים: **וחגור נתנה לכנעני**. (ס"א) (למי) לפי שהוא חגור בסחורתה נותנה אזור למתניהם: **לכנעני**. תגר: **[כה] ליום אחרון**. אין להם להתעצב ממדת הדין כי ינצלו ממנו וכל ימי חייהם ישחקו ליום

הדין, מי שאינו צריך לדאג נופל בדבר לשון צחוק כמו (איוב יא) וישחק
לרעש כידון: **ליום אחרון**. ביום מותה נפטרת בשם טוב: **ותשחק**. כל
ימיה על יום מיתתה שיהא נכבד בשם טוב: **[כז] צופיה**. היא בביתה
נותנת לב על צורכי בני ביתה איך ינהגו באמת וצניעות: **צופיה הליכות**
ביתה. התורה מלמדתם דרך הטוב לפרוש מעבירה: **[כח] קמו בניה**.
התלמידים: **בעלה**. הקב"ה: **[כט] רבות בנות**. כך מאשרין אותה בעלה
ובניה: **[ל] שקר החן**. אשת החן ויופי אין מהללין אותה אלא הכל הבל
ושקר אבל אשה יראת ה' היא לבד תתהלל: **שקר החן**. שב על כל העייג
והבל גדולתן ויופין: **[לא] תנו לה**. לעתיד לבא: **מפרי ידיה**. תפארת
וגדולה עוז פאר וממשלה: **מעשיה**. כשרון מעשיה מעיד עליה להללה
בשער העיר כל יוצא ובא זו המליצה שפירשתי, אבל לפי המשל על התורה
ולומדיה הפרשה מתבארת: